

JOHANNES ROVIOMAAN MATKAKERTOMUKSIA SUOMALAISEN VAMMAISKULTTUURIN TIENPIENTAREILTA

Teatteriyhdistys Sokkelo ry - 2022

ESIPUHE

“Meidän on näyteltävä sää, ilma, tuuli, myrsky, sade, valaistus, ja vuodenaika, niin kuin sen joka täynnä vapaata tahtoa, on täysin riippuvainen kaikesta.

– Paavo Haavikko

Mikään ei ole sattumaa maailmankaikkeudessa, jos ei oteta laskuun mukaan sen syntyä. Näin ollen ei voi olla puhdasta sattumaa, että törmäsin Suomen 100-vuotisjuhlavuonna Sokkelon teatterinjohtaja **Santtu Salmiseen**, joka istui baaritiskillä, kittasi valkoviiniä ja kailotti kuuluvaan ääneen, että haluaisi löytää toimittajan, joka kirjoittaisi näkövammaiskulttuurista.

Yhtäkkiä usvan seasta ilmestyy ihmisen muotoinen varjo, joka kuului tällä kertaa minulle. Ammatistani turmeltuneena päätin esitellä itseni ja kaivaa lisää tietoa tästä silloin vielä tuntemattomasta taiteen muodosta –

näkövammaisteatterista. Ainutlaatuinen ja mystinen ajatus kiehtoi minua välittömästi. Aivan kuin teatterirakennus itse olisi jyrähtänyt ja huutanut: “Täytä minut suurilla ihmeillä!” Saksalainen teatteriohjaaja **Bertolt Brecht** on sanonut, että taide ei ole maailman peili, vaan vasara sen muokkaamiseksi. Koen, että maailmassa riittää vielä paljon vasaroitavaa. Kulttuurin työkalupakissa näkövammaisteatteri on siihen erinomainen instrumentti.

Tosiasioden myöntäminen on kaiken viisauden alku, joten juostaan valheita karkuun, ja aloitetaan siitä. Fysiikka on osoittanut viimeisen sadan vuoden aikana, että suurin osa maailmankaikkeuden aineesta on sellaista, mitä emme voi nähdä ja jota emme pysty koskettamaan. Kutsumme sitä pimeäksi aineeksi, joka kulkee lävitsemme jatkuvasti ilman, että huomaisimme sitä. Meidän maailmassa atomit ovat sivuosassa, ja ihmiset pääosassa. Todellisuus – ihmisen sisäinen tai maailma sellaisenaan, asioiden, esineiden ja ajatusten paikkana – on outo näyttämö, josta ymmärrämme vielä kovin vähän. Kotigalaksimme on kirkas, pikkiriikkinen kiekura pimeän aineen pilvien keskellä, valtaviin massojen näkymättömässä sylissä.

Filosofi **Immanuel Kantin** mukaan maailma ilman meitä olisi käsittämätön kaaos. Sitä on mahdotonta edes ajatella. Suurin osa ihmisistä varmaan tuumii, että teatterin lava, esirippu ja aurinko ovat ensin sellaisia kuin ovat. Sitten aistimme välittävät niistä tietoa mieleemme.

Kantin mukaan on toisinpäin: asiat sopeutuvat aisteihimme. Se on vallankumouksellinen nytkähdys ajattelussa. Tämä ei tarkoita, ettei olisi maailmaa havaintojemme ulkopuolella. Meillä ei vain ole mahdollisuutta tietää siitä yhtään mitään. Se on salaisempaa kuin alitajunta ja pimeä aine. Meidän tehtäväksemme jää selvittää, mikä on oman mieleemme osuus, se aktiivinen panos, joka tuo maailmaan rakenteen ja merkityksen.

Minulla on tapana ajatella, että maailma näyttäytyy meille sanojen, kielen, yhteisöjen, historian ja toisten ihmisten kautta niin monien suodattimien läpi, että se ei ole enää fyysikaalinen. Tästä syystä maailma on erilainen jokaisen ihmisen sisällä. Näyttelijä sanoo jokaisella toiminnallaan: Minä pysyn hengissä. Minä elän. Minä olen tässä ja nyt. Maailmassa elää noin 285 miljoonaa ihmistä, jotka ovat tavalla tai toisella näkövammaisia. Valistuneen arvion mukaan heistä 39 miljoonaa on sokeita. Se tarkoittaa sitä, että sokeita on enemmän kuin Pohjoismaissa asukkaita. Näkevät mieltävät näkökyvyn helposti sellaiseksi asiaksi, joka on tai ei ole. Sokeat itse kuitenkin kokevat usein maailman ikään kuin ohuen hunnun lävitse. He katsovat meidän yhteistä outoa, ihmeellistä ja ainutlaatuista maailmaa rikkiäisten ja likaisten ikkunaruutujen takaa. Väitän pontevasti, että elämän kannalta tärkeimmät asiat ovat kuitenkin sellaisia, joita kukaan meistä ei voi koskaan nähdä, kuten rakkaus, onnellisuus, luottamus ja turvallisuuden tunne.

Minusta, kuten kaikista, tuli mitä tuli, koska maailma ennen minua oli, mitä oli. Pyrin työlläni polttomerkitsemään asioita, ilmiöitä, tapahtumia ja ajatuksia, joiden toivon elävän vielä senkin jälkeen, kun aika on jättänyt minut. Meillä ihmisillä on kyky muodostaa loputtomasti erilaisia sanoja ja lauseita. Nämä sanat ja niitä seuraavat lauseet voivat olla tieteen, taiteen tai rakkauden julistuksia, mutta ne muodostavat

lopulta meille kokonaisen toisen ulottuvuuden. Siinä on ripaus kuolemattomuutta, jossa jokainen lause on uusi alku ja loppu.

Teos on muodostettu haastattelujen pohjalta, muistin törkyisiä kerroksia kaivamalla, yhdistelemällä taidetta ja rakkautta sen tekemistä kohtaan. Omistan teoksen ihmisille, jotka näkevät samaa unta, sokeiden planeetalla.

Museot eivät ole vain paikkoja, jossa tarkastellaan mennyttä, vaan pohditaan ennen kaikkea tulevaa. Tässä teoksessa pyrin suuntaamaan katseen myös tulevaisuuteen näillä mustilla ja valkoisilla merkeillä.

Tämä kirjanen, joka koostuu yksittäisistä puheenvuoroista, on pieni soihtu, jonka tarkoitus on jättää inhimillinen kädenjälki – polttaa se osaksi mikrohistoriaa. Olen rakentanut kirjasimista repaleista kokonaisuutta pala palalta kuin lisakin kirkkoa, sote-uudistusta tai ikiliikkujaa. Koen, että se johtui enimmäkseen vaikeuksistani tehdä työtä, jota en täysin ymmärtänyt, ja pelosta, että pettäisin ihmisten odotukset. Minulla on lohdullinen viesti heille, joille nämä sanat eivät riitä – niitä seuraa uusia sanoja. Työ ei lopu koskaan.

Kirjan kappalerajaukset hahmottuvat viiden y:n avulla:

yksilö, yhteisö, yhteistyö, yhteiskunta ja

yhdenvertaisuus. Nykyisen maailman rakentaminen on vaatinut sanoinkuvaamattoman paljon yhteistyötä yksilöltä ja yhteisöiltä, jotta yhteiskunnasta on tullut yhdenvertaisempi. Se on ollut aikaisemmin eläneille

ihmisille täydellinen utopia, pirstaleinen unelma ja kauaskantoinen haaveuni.

Toivon koko sydämestäni, että tämä teos rohkaisee kyseenalaistamaan kaavamaisia käsityksiä näkövammaisuudesta ja auttaa pohtimaan esimerkiksi sitä, kenellä on oikeus ilmaista itseään taiteen avulla.

Me laulamme lauluja vielä syntymättömille lapsille ja toivomme, että äänemme kuuluisi kymmenen magnitudin voimalla myös tulevaisuudessa. Teatteri on yksi niistä harvoista paikoista, jossa vielä tapahtuu ihmeitä.

Maailmassa on eittämättä rohkeita ihmisiä, joiden teot ovat käsittämättömiä. Ihminen, joka ei ole nähnyt maailmaa tai on elänyt valtaosan elämästään hämärässä ja astelee teatterilavalle, lihallistaa tämän rohkeuden. Teatterin historia on dynamiitti tulevaisuudelle.

Kuolema asettaa olemassaololle raamit ja merkityksen.

Taiteen avulla yritämme setviä keitä olemme ja mitä eläminen ylipäättään tarkoittaa. Halusimme tai emme, jätämme maailmaan aineettoman ja aineellisen jäljen.

Teatteri on kaikista taiteenlajeista oudoin, koska sillä ei ole minkäänlaista pysyvyyttä. Se elää läsnäolosta ja katoaa hetkessä. Ja kuten maailma ihmisen sisällä, merkityksestä ja rakenteesta.

Mies, joka etsi viimeistä lausetta

Kaikki ihmisten väliset liitokset, taiteelliset pataljoonat tarvitsevat luomistarunsa. Läpi ihmiskunnan historian taide on tarvinnut filantropiaa, avokätisiä rahoittajia – ja ennen kaikkea ihmisiä, jotka uskovat toistensa piilossa oleviin kykyihin. Häkissä olevan kukankeittäjän on vaikea lentää vapaana. Ensimmäisen askeleen jälkeen tarvitaan vielä yhteistä halua, jotta voi liplattaa kohti tuntematonta – ja sen yli.

Edesmennyt **Hannes Tiira**, porilainen pastori, tietokirjailija ja kunnallispoliitikko lahjoitti kymmenen tuhatta euroa näkövammaisten kulttuuritoimintaan vuonna 2005. Tiiran ehtona oli, että raha käytettäisiin pääkaupunkiseudun ulkopuolella tehtävään kulttuurityöhön. Hän jakoi lahjoituksen neljään osaan. “Kolmesta säätiöstä tuli pelkät kiitokset. Tampereella pantiin töpinäksi”, kirjoittaa Tiira sähköpostissaan 4. helmikuuta 2016.

Samalla tavoin kuin ekologinen kriisi uhkaa eläimiä, kasveja ja maapallon elämän tulevaisuutta, käynnissä oleva kulttuurin kriisi uhkaa harvinaisia tietoisuuksia ja arvoja. Kulttuuri on ajettu nurkkaan, jossa on vaikea hengittää.

Tiira oli mies, joka opetti lintuja lentämään ja rakensi pesän Sokkelolle. Hän oli luonnonsuojelija, mutta myös kulttuuriryön vankkumaton äänenkannattaja ja suojelija. Sokkeloa ei ole kuitenkaan pystytetty pelkästään rahallisen lahjoituksen avulla. Tarvittiin myös alueyhdistyksen tarmokkuutta.

Tampereella oli ennen Sokkeloa Punahilkka-nimellä kulkenut pieni teatteriporukka, jota johti **Otto Mört**. Teatterin liekki hiipui pikkuhiljaa osallistujien ikääntyessä. Tarvittiin soihdunkantajia tärkeälle kulttuuriryölle.

Tampereen seudun näkövammaisten toiminnanjohtaja **Terttu Pesonen-Säilä** otti ohjat käsiin. Hänelle syttyi idea uudesta teatterista.

Tiiran lahjoituksen avulla Tampereen seudun näkövammaisten yhdistys järjesti Ylöjärven Koivupuistossa kulttuuritapahtuman, johon kutsuttiin sankoin joukoin paikallisia taiteilijoita ja kirjailijoita.

Paikalle ilmestyi myös teatterivaikuttaja **Erkki Aura**. Terttu Pesonen-Säilää yritettiin aluksi toppuutella, ettei hän menisi Auran puheille. Hän ei puheista piitannut, vaan sai Auran lyhyen keskustelun jälkeen kiinnostumaan näkövammaisteatterin toiminnasta ja sen kehittämistä. Aura halusi miettiä joulun yli. Seuraavana vuonna, kevättalvella 2006, hän lopulta suostui. Sokkelo teatterin ensemblea olivat tuolloin kokoamassa yhteen muiden muassa **Ritva Salonen** ja **Antti Sirén**, jotka molemmat ovat olleet sittemmin myös Sokkelon hallituksen

puheenjohtajina. Myös **Keijo Ojala** ja **Outi Lehtinen** olivat uuden teatterin alullepanijoina.

Syntyi Suomen ainoa ammattimaisesti johdettu näkövammaisteatteri, joka perustettiin maaliskuussa 2006. Sokkelo Teatteri sai teatterinjohtajaksi Auran. Siitä hetkestä lähtien Sokkelon teatteriesityksissä valo on kohdannut varjon, hiljaisuus äänen ja taide yleisönsä. Pirstaleiset unelmat on parsittu kasaan ja yhteistä matkaa on jatkunut tähän päivään saakka.

Vuonna 2010 rekisteröitiin Teatteriyhdistys Sokkelo ry.

Näyttää usein siltä, että mielessämme pyörii menneisyys, se mikä on jo tapahtunut, tai tulevaisuus, joka ei ole vielä koittanut.

Aura viitoitti tiemme

Vuonna 1942 syntynyt Erkki Aura valmistui ohjaajaksi Tampereen yliopiston draamastudiosta vuonna 1968.

Aura on uudisraivaaja, ikuinen vaeltaja, jolla on ollut monta taiteellista kotia, jossa hän on ollut ohjaajana, näyttelijänä, käsikirjoittaja ja säveltäjänä, muun muassa Vaasan, Riihimäen, Kokkolan ja Seinäjoen teattereissa. Useimmat Teatteri Sokkelon näytelmistä ovat Auran käsialaa.

Me ihmiset olemme usein eksyksissä ilman toisiamme ja kaipaamme kotia. Eksymisellä tarkoitan sitä, että kadotamme hetkeksi kosketuksen omaan itseemme ja sisällämme piileviin mahdollisuuksiin. Aura onnistui tuomaan ihmisten parhaat puolet, kyvyt ja osaamisen, esiin teatterilavalla.

Yksi teatteri Sokkelon aktiiveista, **Antti Sirén**, kertoo, että toiminta on saanut näiden vuosien aikana liikkeelle 40–50 näkövammaista näyttelemisen harrastajaa, heidän perheenjäseniään ja ystäviään. Sellaisenaan se on merkittävä kulttuurimuoto ei vain Pirkanmaalla vaan sitä isommallakin alueella.

Sokkelo Teatterista muodostui Auran viimeinen taiteellinen koti, jota hän johti aina vuoteen 2015 asti.

Näytelmien lisäksi Erkki Aura on kirjoittanut kuunnelmia, runoja, romaaneja, novelleja, ties mitä. Hän on tehnyt myös sinnikästä tutkimustyötä draamasta ja teatterista. Auralla on ollut systemaattista

näkemyistä teatterin uudistamisesta ja hän on pitänyt käynnissä jatkuvaa polemiikkaa siitä, millä ehdoilla teatteria tehdään.

Tampereen yliopiston kirjaston käsikirjoitusarkistoon perustettiin Erkki Auran kokoelma vuonna 1992. Tuolloin Aura luovutti arkistoon käsikirjoituskokoelmansa, jonka tarkoitus on kattaa Auran kirjallinen työ kokonaisuudessaan. Suomen Teatterijärjestöjen Keskusliitto myönsi teatterinjohtaja Erkki Auralle näyttämötaiteen kultaisen ansiomerkin 18. marraskuuta 2012. Aura täytti tuolloin 70 vuotta ja oli tehnyt ansiokasta teatterityötä 45 vuoden ajan. Teatteriyhdistys Sokkelo ry:n hallitus luovutti kunniakirjan Auralle Tampereella 29. marraskuuta 2012.

“Mies, joka etsi viimeistä lausetta” on Erkki Auran kirjoittama kuunnelma vuodelta 1982.

Sokkelon näyttelijä Eveliina Ruhalahti parrasvaloissa

Eveliina Ruhalahti juoksee, näyttelee, patikoi, laulaa, matkustaa ja tekee käytännössä kaikkea, mitä ihmiset yleensä tekevät. Maailmaa omin silmin hän ei ole koskaan nähnyt.

Tampereen Ahvenisjärvellä sorsat sukeltavat kilpaa veteen. Veden pinta on kuin peili, josta heijastuu muutamilla pilvillä maalattu taivas ja rantapuiden aseeton armeija.

Vastapuolen rannalla on laituritasanne, jonka kaiteella lokit pitävät kylmissään kokousta. Liikenteen ääni kantautuu läheltä.

Ranta on **Eveliina Ruhalahdelle** kovinkin tuttu, sillä hän asuu puolen kilometrin päässä, Hervannan kaupunginosan ytimessä, Kauppakeskus Duon kainalossa. Hänen kerrostaloasuntonsa parvekkeelta näkyy asfalttia, matalia autokatoksia, korkeita kerrostaloja, kirkkaita valomainoksia ja parkkipaikkoja.

Ruhalahti on pukeutunut siniseen toppatakkiin, punaiseen pipoon ja violettiin kaulaliinaan. Kädessään hänellä on valkoinen keppi, jota hän on kuljettanut mukanaan melkein koko elämänsä.

Kahdeksan vuotta sitten keppiä yritettiin varastaa, kun Ruhalahti oli nousemassa taksista ulos.

– Tänne se keppi! Mä tarvitsen sitä, Ruhalahti oli huutanut epätoivoiselle keppivarkaalle.

Kävelemme vastapuolen rannan laiturasanteelle, josta lokit ovat jo siirtyneet muualle. Pian on meidänkin on jatkettava matkaa, sillä illalla Ruhalahdelle on tulossa asiakas kotikäynnille. Hän työskentelee kotoaan käsin hierojana, vaikka piti aluksi ajatusta hierojaksi ryhtymisestä mahdottomana. Hän opiskeli kuitenkin siitä itselleen ammatin 23-vuotiaana näkövammaisten ammattioppilaitos Arlainstituutissa, Espoon Leppävaarassa.

Sieltä alkoi myös Ruhalahden matka näyttelijäksi ja esiintyjäksi.

Sairauden toteaminen

Sukujuhlien keskellä joku näyttää sytyttimellä valomerkkiä parvekkeelta. Alle 2-vuotias, yleensä niin vilkas lapsi, ei reagoi valoon millään tavalla.

Pian herää huoli ja ymmärretään epäillä, että lapsella ei ole kaikki hyvin. Lapsi lähetetään kiireen vilkkaa lääkäriin, jossa syy selviää pian. Synnynnäinen retinoblastooma, silmän verkkokalvon syöpä.

Seuraavaksi Helsinkiin jatkotutkimuksiin.

Syntymäsokeus, oli siihen syy mikä tahansa, on erittäin harvinaista. Suomessa rekisteröidään vuosittain noin 30–40 uutta sokeaa lasta. Retinoblastoomaan sairastuu vuosittain vain kolmesta viiteen lasta.

Eveliina Ruhalahden ensimmäinen muisto maailmasta on hämärän verhon takana.

– Kaikki on kauhean hiljaista. Istun rautasängyllä sairaalassa. Tunnustelin käsillä silmiäni, joita peittää side. Silmät ovat peitetty, koska ne ovat arat. Sairaalan steriili tuoksu, kuin tärpähti tai kiillotusaine, on jäänyt ikuisesti mieleeni. Muistan myös muovisen puhelimen, jota pidin kädessäni. Äiti on hiljainen ja lohduttoman surullinen. Välillä ihmiset joutuvat kertomaan toisilleen sellaisia asioita, joita kukaan ei haluaisi kuulla. Lääkärin viesti oli hyvin selkeä; leikkauksen myötä näkökyky lähtisi. Täysin varmaa ei ollut myöskään se, että lapsi säilyisi leikkauksessa hengissä.

– Isä otti asian todella raskaasti ja alkoi ryyppäämään. Ruhalahden äidin valtasi tunne, että on selvittävä yksin. Äiti käveli puistossa äärimmäisessä hädässä ja mietti, että kunpa lapsi säästyisi kuolemalta.

Ihmisellä on monta kieltä: se jota puhutaan lasten kanssa, ja se, jolla puhutaan, kun rakastetaan. Ja sitten on kieli, jota puhumme itsemme kanssa, eräänlainen kertojaminä, joka ei koskaan lepää.

Kuten kelle tahansa vanhemmalle, pahinta, mitä hän osasi kuvitella, oli oman lapsen kuolema. Ei sellaiselle kohtalolle ole olemassa edes sanaa. Puolisonsa menettänyt on leski, vanhempansa menettänyt on orpo. Entä vanhempi, joka menettää lapsensa?

Lääkärit tekivät parhaansa, Ruhalahden silmät leikattiin. Niiden tilalle asetettiin kuoriproteesit eli tekosilmät. Jäljelle

jäi vain pieni rakenne alkuperäisistä silmistä. Näkökyky lähti, elämä säilyi.

– Äiti ajatteli, että olen enkelilapsi ja minut on annettu hänellä ikään kuin opiksi.

Elämänsä ensimmäisiä vuosia Ruhalahti vietti Pulmusen päiväkodissa Hervannassa, jossa hänellä oli apunaan oma avustaja.

– Olin villi lapsi ja tykkäsin kiipeillä päiväkodin pihalla puiseen sokkeloon. Isommat lapset ottivat mukaan leikkeihin ja tarhantädit seurasivat kauhulla sivusta, ettei minulle sattuisi mitään.

Lapsista lähtee tarvittaessa melkoinen älämölö ja metakka, jota oli paettava silloin tällöin hoitajan kanssa rauhallisille ja pitkille kävelyille. Ääniä on monenlaisia, rentouttavia ja häiritseviä.

– Pidin todella paljon siitä, että minulle luettiin. Kotona oli aina iltaisin c-kasetti, joka soi taustalla. Äiti myös luki paljon kirjoja.

Jyväskylän oppivuodet

Ruhalahti palaa unissaan usein Jyväskylän Kukkumäentiellä sijaitsevaan näkövammaisten kouluun, josta hänellä on enimmäkseen hyviä muistoja. Siellä hän kävi esikoulua ja kaksi ensimmäistä luokkaa.

Ruhalahti muutti koulun perässä yksin Jyväskylään. Hänen perheensä asui Tampereella, kahden tunnin ajomatkan päässä. Lapsen maailmassa etäisyydet ovat tähtitieteellisiä, vaikeasti ymmärrettävissä.

Kukkumäentien koulussa riitti puuhattavaa. Rakkain paikka siellä on liikuntasali ja uimahallin käytävä pukuhuoneineen. Oli jumppakerho, liikuntakerho, käsityökerho, uintikerho, kotitalouskerho, partio ja niin edelleen.

Ruhalahdi oli nuorin kaikista oppilaista. Ikäeroa muihin opiskelijoihin saattoi olla jopa kymmenen vuotta. 6-vuotiaan ja 16-vuotiaan maailmat ovat keskenään hyvin erilaiset. Hän oli kuin maskotti, joka kulki opettajien, avustajien ja joskus jopa toisten oppilaiden sylistä toiseen. Hän kertoo, että sai paljon rakkautta ja hellyyttä osakseen.

– Olin opettajien ja hoitajien näkökulmasta hyvin pieni. Minua sanottiin nupuksi. Sain paljon rakkautta ja hellyyttä osakseni, Ruhalahdi muistelee.

Ensikohtaaminen teatterin kanssa tapahtui 6–vuotiaana Jyväskylässä näkövammaiskoulun näytelmäkerhossa. Rooli on kirkaasti mielessä. Hän esitti koulun joulujuhlassa Intonimistä poikaa, jonka suurin intohimo oli tehdä sadoittain nukken esiliinoja.

Ennen esitystä Ruhalahdi tutisi kauhusta jäykkänä, sormet hikoillen. Jännitys oli niin kova, että hän ei ollut varma mihin suuntaan esiintyisi. Tuolloin teatterilavalle oli asetettu mattoja, jotta hänen ja muiden näyttelijöiden olisi helpompi liikkua – aivan samalla tavalla, kuin vuosia myöhemmin Sokkelon näytelmissä.

Esitys meni hyvin. Into ei jäänyt elämään pelkästään roolihahmon nimenä, vaan näyttelemisen palona ja

esiintymisen himona. Näyttelemällä voisi olla kuka tahansa, ja tehdä mitä vain.

Päivät kuluivat nopeasti, koska koko ajan oli tekemistä. Illat olivat surun ja haikeuden aikaa, jolloin koti-ikävä oli kahlitsematonta. Huoneessa oli yksinäistä, hiljaista ja pelottavaa.

– Vaikka kuinka päätin, että tänä iltana en itke, joka ainut sunnuntai kyneleet valuivat poskillani, Ruhalahti sanoo.

Haikeuden keskellä rauhoitti soivan nuken melodinen, soittorasialla muistuttava ääni. Ruhalahti kertoo, että hänellä on lapsesta saakka ollut vilkas mielikuvitus, joka on toiminut kuin kilpenä ja suojana.

Silti kaikkein tärkein keino pitää ikävän särmiä poissa olivat c-kasetit, joihin hän oli äänittänyt arkisia asioita, sisarusten ja äidin puhetta, kotiaskareita.

– Minusta tuntui, että olin lähellä rakkaitani, vaikka he olivat kaukana minusta.

Kolmannen luokan Ruhalahti aloitti Tampereella, Ahvenisjärven ala-asteella. Hän palasi kouluun, jossa oli nyt ensimmäistä kertaa myös näkeviä oppilaita. Enää hänen ei tarvinnut olla erossa perheestään.

Hän pelkäsi lapsena – ja erityisesti teini-ikäisenä – kertoa kenellekään, että on sokea ja hänen silmänsä eivät ole oikeat.

– En vieläkään kerro sitä kovin herkästi, sillä se herättää joskus pelkoa ihmisissä. Ehkä se on jostain kauhuelokuvista noussutta pelkoa.

Hänellä meni monta vuotta hyväksyä, että hänen silmänsä voivat olla kauniit, vaikka ne eivät ole aidot.

Ruhalahden silmät ovat opaalinsiniset, kuten hänen syntyessään. Katson häntä suoraan silmiin, jotka katsovat minuun, mutta eivät näe katsojaa.

– Minulla ei ole sielun peiliä, sanoo Ruhalahdi äänellään teatraaliseen tapaan dramatisoiden, mutta lempeään sävyyn.

Silmien väriä voisi halutessaan myös vaihtaa, mutta niin hän ei halua tehdä. Ruhalahdi kertoo, että silmäproteeseja on vaihdettava säännöllisesti, noin viiden vuoden välein.

Silmät ovat herkäät tuulelle ja ties mille. Päivänvalo muuttuu helposti kipuaistimukseksi. Sen takia sokeat usein käyttävät mahdollisimman tummia laseja.

Jokaisen ihmisen sisällä on salattu maailmankaikkeus.

Elämä ei ole ongelma, joka pitäisi ratkaista, vaan todellisuus joka on koettava.

Ruhalahden on vaikea kuvailla maailmaa, jota ei ole koskaan nähnyt. Hän on pyytännyt lukuisia kertoja ihmisiä kuvailemaan erilaisia asioita, maailmaa ja itseään. Näiden sanojen, kaiken luetun ja opitun, tavattujen ihmisten ja tapahtumien valossa on rakentunut kuva maailmasta ja maailmankuva.

Ruhalahdi kertoo, että hahmottaa esimerkiksi värit käsiteparien kautta. Hän näyttää korvakorujaan, jotka ovat turkoosit, hänen lempivärinsä.

– Joku asia on joko lohenpunainen, taivaansininen, sinapinkeltainen, kusenkeltainen. Värit ovat hieman vaikeita minulle, koska en ole varma muistanko niitä oikeasti.

Hän säntää eteisen naulakolle, ja etsii sieltä vaatteita, joiden väreistä hän puhuu. Hän näyttää takkia, hupparia ja kaulaliinaa. Sitten hän nappaa juomapullon repusta ja kertoo ettei ymmärrä, miten se voi olla toisten mielestä persikanvärinen ja toisten mielestä jonkun muun värinen.

Äiti.

Ruhalahden äidin elämään oli mahtunut paljon vaikeuksia ja vastoinkäymisiä. Hän kasvoi lastenkodissa, koska tämän omassa lapsuudenkodissa läträttiin viinalla. Lopulta äiti kasvatti kolme lastaan yksin.

– Luulin pienenä, että kaikkien mummot ovat koko ajan kännissä.

Ruhalahdi eli pitkään niin, että hän oli täysin riippuvainen äidistään. Nyt tilanne on on tasoittunut.

Yhteiskunta on rakennettu luottamuksen varaan.

Näkövammaisen on luotettava toisiin ihmisiin, aivan kuten kaikkien meistä, mutta tilanne ei ole näkökyvyn puutteen vuoksi tasavertainen.

– Nykyään tilanne on sellainen, että äiti soittaa murheistaan minulle.

Ruhalahdella on kolme vuotta nuorempi sisko ja kaksi seitsemän vuotta nuorempaa pikkuveljeä. Sisarusten kanssa hän opetteli pyörällä ajamista, hyppynaruilla hyppimistä ja hulahulavanteen pyörittämistä.

– Kerran olen ajanut pyörällä omin neuvoin yläasteella. Se olikin ensimmäinen ja viimeinen kerta. Törmäsin tolppaan ja kaaduin. Sen jälkeen päätin, että tandempyörä on erinomainen keksintö.

Suurimmaksi osaksi elämä oli normaalia perhe-elämää.

Lauantaisin käytiin saunassa, syötiin pannukakkua ja katsottiin televisiosta Reinikaista. Yksi perheen suosikkiohjelmista oli Napakymppi. Sen osallistujat neidit tai herrat A:sta C:hen näkevät toisensa vasta ohjelman loppuksi. Rakkauden välissä on seinä, ja parien soveltuvuutta testataan satunnaisilla kysymyksillä.

Ruhalahdi kertoo, että he leikkivät kavereiden kesken usein Napakymppiä.

– Mistäs Neiti C on kotoisin? – Tiina Tallinnasta.

Ja sitten kikatettiin.

Luovuutta ja leikkiä

Ruhalahdi on aina rakastanut esiintyä. Kolmannella luokalla hän osallistui koulun bänditoimintaan, soitti rumpuja ja kävi pianotunneilla.

Kaveriporukka ihaili yhdessä Kikkaa, jonka kasetit kiersivät lapsilta toisille kuin valtiosalaisuudet. Vanhemmat kuuntelivat hämmästyneenä, kun lapset lauloivat kappaleita, joissa oli seksuaalinen lataus. *Ota nyt kun*

*annan sulle kaiken / Välillämme kuumat säpinät käy /
Vuoden huipulla ratsastan ja sinun puhtisi katsastan.*

Kaveriporukka leikki lasten laulukilpailu Tenavatähteä ja äänitti omia tulkintojaan Kikan kappaleista c-kaseteille.

Ruhalahki kertoo, että he hakivat myös Tenavatähteen.

– Jostain syystä eivät halunneet Kikkaa. Seppo Hovi olisi paskonut housuunsa, kun olisi kuullut lapsen laulavan niitä pervoja sanoituksia.

Ruhalahkea ei koskaan pelottanut esiintyminen, ellei 6-vuotiaan Into-roolia Jyväskylän Kukkumäentien koulussa lasketa. Koulun esitelmien pitämistä vaikeutti kuitenkin se, että hän koki olevansa hidas lukemaan pistekirjoitusta. Siitä syystä hän opetteli usein asiat ulkoa, aiheesta riippumatta.

Tästä taidosta on sittemmin ollut suuri apu teatterissa, laulajana ja näyttelijänä.

Yläasteella Ruhalahdi piti **Ilkka Alangosta** esitelmän ja soitatti luokalle Neljä Ruusua-yhtyeen "Kuka näkee"-kappaleen.

Kappale kertoo sokeasta naisesta, joka kokee yksinäisyyttä, osattomuutta ja vihaa, koska ei näe. Nainen harkitsee itsemurhaa, koska muut ihmiset eivät ymmärrä häntä, mutta löytää lopulta ihmisen, joka näkee hänet.

"Sokeana hän syntyi tänne pohjolan kolkkaan

Varttui lämpimässä perheessä,

uskoi että hyvä voittaa

Ei koskaan nähnyt, kuinka aurinko laskee ja hukkuu metsän

taa Unissaan sen kuvittaa säteeseen viimeiseen

On hukuttautunut niin monta kertaa itsesäälin kyyneliin

"Miksi juuri minä?" kysynyt itseltään

On meinannut ottaa kasan unilääkkeitä nukkuakseen pois

Muttei sitä koskaan pystyisi katumaan

Tänä päivänä sataa ja tuulee, sitä kuuntelee

Tänä päivänä on ilmeiden huumaa

Kylmää ja kuumaa

Märkää ja kuivaa

Tuntee kaiken sen

Hän ei ikinä nähnyt, kuinka kaunis hän onkaan

Muut näki mutta yksi tahtoi enemmän

*Syvemmältä sielu, oli monta kertaa puhtaampi kuin muut
Niin onnellinen, siihen on salaisuus
Tänä päivänä sataa ja tuulee, sitä kuuntelee Tänä päivänä
on ilmeiden huumaa
Kylmää ja kuumaa
Märkää ja kuivaa
Tuntee kaiken sen
Kuka näkee kaiken tuon, kuka löytää onnen luo? Kuka
näkee kaiken tuon, kuka löytää onnen luo? Kuka löytää
onnen luo?
Kuka löytää onnen luo?*

(Neljä Ruusua, Sanat: Ilkka Alanko, 1993)

Ruhalahti ei voinut sietää kappaleen viittausta unilääkkeiden yliannostukseen. Sokeus ei ole syy riistää omaa henkeään.

Kappaleessa oli kuitenkin tasoja, joista hän piti, sillä se oli myös samaistuttava tarina teini-iän rakastumisesta.

Kappaleessa viitataan ihmiseen, joka "näkee". Tuo ihminen oli hänen silloinen poikaystävänsä.

Kappaleen luokalle soitattaminen oli tietynlaista punk-asennetta, mutta ennen kaikkea osoitus siitä, että Ruhalahti hyväksyi itsensä, juuri sellaisena kuin hän on.

– Se oli sellaista kapinaa, että haistakaa paska. Uskallan tuhat kertaa enemmän kuin yksikään teistä.

län karttuessa Ruhalahti antoi asenteen näkyä. Teini-ikäisenä hän keräsi kylänraitilla katseita lyhyillä porkkananpunaisilla hiuksilla, nahkaisella minihameella,

tolpankorkuisilla kengillään, nahkatakilla ja räikeällä huulipunalla. Kaulassa oli silloin tällöin fritsuja.

Kolmannelta luokalta lukioon saakka Ruhalahdella oli mukanaan kouluavustaja **Leena Metsälä**, joka ei enää lukenut hänelle satuja. Yläasteella ja lukiossa kuvioihin tulivat poikakaverit, bileet ja juominen, jota Metsälä ei katsonut hyvällä.

Ruhalahti halusi, että kaikki näkevät, että hän on aivan samanlainen kuin muutkin – vaikka hänellä ei näköä olekaan, hänellä olisi oikeus kaikenlaisiin kokemuksiin, kuten muillakin.

Teini-ikäisenä hän kysyi suoraan äidiltä, voisiko tämä hakea muutaman siiderin, koska ei halunnut juoda tältä salaa.

– En lähtenyt diskoihin tai muualle ihan kenen kanssa tahansa.

Silloin tällöin oli kotibileitä, joita myös Ruhalahti järjesti. Äiti oli ymmärtäväinen ja valmisti juhliin mietoa boolia, oli pari tuntia poissa kotoa ja tuli takaisin katsomaan, että kaikki ovat kunnossa.

– Rehellinen meininki. Ei tarvinnut juoda itseään missään kadulla tainnoksiin.

Ruhalahti oli juuri kirjoittamassa ylioppilaaksi, kun hänen isäpuolensa Matti menehtyi.

– Paskin mahdollinen aika mikä ikinä voi olla.

Ruhalahti kertoo, että hänen isäpuolensa oli välittävä ja empaattinen ihminen, mutta hänen elämässään päihteet

näyttelivät pääosaa. Äiti ja isäpuoli olivat läheisissä väleissä loppuun saakka.

– Ihmisessä on niin monta puolta. Muistan laskeneeni Matin kanssa pulkkamäkeä. Hän kuvasi sitä kotivideoille, jotka ovat edelleen tallessa. En muista, että olisin oman isän kanssa tehnyt koskaan mitään sellaista.

– Siihen nähden, että lapsuus on ollut sellaista, mitä on ollut, on ihme ettei kukaan meistä ole ajautunut alkoholin tai huumeiden pariin.

Vaikeuksien keskellä Ruhalahti kirjoitti ylioppilaaksi. Lukion opinto-ohjaaja sanoi hänelle, että yliopisto olisi näkövammaiselle liian vaikeaa.

Lukion jälkeen hän luki avoimen yliopiston sosiaalityön kursseja ja pohti myös sosiaalityöntekijän ammattia.

Työhön tutustuessaan hän kuitenkin ymmärsi, että opinnot tulivat liian lähelle omaa elämää: läheisten kuolemaa, päihteitä, osattomuutta, sukupolvilta toisille periytyvää pahan kierrettä.

Hän aloitti hierojaopinnot 23-vuotiaana Arlainstituutissa.

Silloin teatteri palasi myös hänen elämäänsä. Hän esiintyi Helsingin Näkövammaisteatterissa, jonka Peer Gynt -näytelmän roolin piti olla aivan pieni. Ruhalahti päätyi lopulta näyttelemään neljää eri roolia.

Viimeistään Arlainstituutissa Ruhalahti irtaantui aran ja ujon ihmisen roolista, jota hän myös silloin tällöin oli.

– Ammattikoulussa minusta tuli ihan rasavilli. Ei kiinnostanut pätkänvertaa joku yritysjuridiikka.

Arlainstituutin opintojen aikana Ruhalahdi innostui työstä, jota voisi tehdä käsillä. Hierojakoulusta valmistumisen jälkeen hän etsi jotain uutta väylää itsensä ilmaisemiseen, taiteen avulla. Hierojien kautta hän kuuli ensimmäisen kerran tamperelaisesta teatteriporukasta, joka tarvitsi uusia jäseniä.

– Vanhemmat kollegat puhuivat Punahilkka-kokoonpanosta, johon **Erkki Aura** oli kokoamassa uutta porukkaa.

Ruhalahdi päätti kokeilla kepillä jäätä ja meni tutustumaan Sokkelon toimintaan. Teatteriryhmä oli kokoontunut Tampereeseen Kuninkaankadulle, jossa harjoiteltiin myös näytelmiä ja rekrytoitiin uusia näyttelijöitä.

Ohjaaja **Erkki Aura** ohjasi näyttelijöitä ja ryhmä esitti muun muassa Taivas on sininen ja valkoinen -kappaletta. Tuolloin Ruhalahdi tapasi **Johanna Herrasen, Ossi Särkisen ja Sirkku Heinäluodon**.

Kokemus oli kuitenkin aseistariisuva.

– Muistan, että näyttelijät möykkäsivät kovaan ääneen, mutta olivat myös hyvin lahjakkaita ja taitavia. Totesin, että tämä on kyllä viimeinen kerta, kun tulen tänne.

Ruhalahdelle nousi rimakauhu. Viiteen vuoteen hän ei koskenut tikullakaan teatteriin. Kolmekymmentä vuotta täytettyään hänen mieleen palasi hiljalleen ajatus teatterilavalle astumisesta.

Sattuma iski omat kyntensä peliin.

– Sokkelo ry:n puheenjohtaja **Ritva Salonen** soitti ja sanoi, että sairastapauksen vuoksi Sokkelo tarvitsee uuden

näyttelijän. Ensi-iltaan oli kuusi viikkoa. Hirveästi ei annettu vaihtoehtoja.

Salonen oli saanut Ruhalahden yhteystiedot

Näkövammaisten liitosta, jossa Ruhalahti oli ennen hierojakoulua ollut työharjoittelussa aluesihteerinä.

Ruhalahti suostui Salosen tarjoukseen. Silmät-ooppera oli ensimmäinen esitys, johon hän osallistui. Ensimmäiset harjoitukset ovat säilyneet muistoissa hyvin.

– Tapasin siellä myös teatterinjohtaja **Santtu Salmisen**, jonka tiesin jo yhdistystoiminnan kautta. Hän oli hirveän pitkä, kylmät kädet ja oudot jutut, mutta ei pahantahtoinen, Ruhalahti kertoo nauraen.

Harjoituksia pidettiin jälleen kerran Kuninkaankadulla, jossa hän tutustui syvemmin teatteriporukkaan. Tällä kertaa Ruhalahti ei paennut paikalta, vaan jäi porukkaan. Teatterin kipinä roihahti tuleen.

Silmät-oopperan myötä Ruhalahti tutustui myös laulunopettaja **Maria Sinisaloon**, joka oli häkeltynyt hänen laulutaidoistaan ja halusi antaa yksityistunteja.

Ohjaaja Erkki Auran kappaleet ja roolitus tuntuivat aluksi kummallisilta.

– En myöskään ymmärtänyt **Kimmo Sääskilahden** ja Santun jutuista aluksi yhtään mitään.

Seuraavaksi vuorossa oli “Roolit pelissä roolipelissä”

-näytelmä, johon kukin näyttelijöistä sai valita roolinsa

vapaasti. Ruhalahti oli ihastunut Työmiehen vaimon rooliin,

ja esitti traagista hahmoa, joka muun muassa päätyi ampumaan aviomiehensä Riston.

– Pilkkapuikoksiko minut tänne hajetitte!? Vasta sitten yhdymme, kun multana olemme kumpikin, Ruhalahti lausuu vuorosanoja. Hän sai myös laulaa näytelmässä **Johanna Kurkelan** rakkauslaulun.

Ruhalahti käyttää laulaessaan usein pistekirjoitusta apunaan. Hän seuraa sormillaan kohokirjoitusta, vaikka usein hän muistaa kappaleiden sanat ulkoa.

Ruhalahti kuvailee ohjaaja **Erkki Auraa** kuolemattomaksi persoonaksi, joka on tehnyt kaikkea outoa ja ihmeellistä. Auran työssä ihmisarvo ja elämän moninaisuuden kunnioitus kuuluivat ja näkyivät. Hän ei halunnut sääliä ketään, vaan asetti taiteellisen riman aina mahdollisimman korkealle.

Aura tapasi teatteriharjoituksissa usein kertoa, miten asiat tehtiin kultaisella 60-luvulla. Siitä tuli näyttelijöiden keskuudessa lentävä lausahdus ja eräänlainen sisäpiirin vitsi.

Toukokuussa 2014 Ruhalahti ja Aura esittivät Tampereen Hämeenkadun Tulenkantajat-kirjakaupassa “Maailma maailmankaikkeudessa” -näytelmän, johon kuului myös eroottissävytteisiä runoja.

– Ihan jännä kokemus keskellä kevätallergiaa lukea eroottisia runoja.

Teatterilavalla Ruhalahti on aina viihtynyt. Sieltä unohtumattomimpia kokemuksia on lukemattomia. Sellaisia, joita muistelee lämmöllä, eikä kauhunsekaisin tuntein.

– Yksi niistä on Spoon River, jossa esitimme **Jussi Ritvasalon** kanssa biisejä.

Edesmenneen näyttelijä-kitaristi Ritvasalon kanssa Ruhalahti esiintyi paljon eri tapahtumissa. Kaksikko esitti muun muassa **Juice Leskisen** sanoittamia lauluja.

Sokkelo-esityksistä parhaiten on mielessä “Pelastaja pimeässä”-näytelmä, jota esitettiin muun muassa

Tampereen Kissanmaalla. Ohjaaja Aura seurasi lavan edessä näytelmää, jonka joutui hetkeksi keskeyttämään, koska näyttelijät eivät muistaneet vuorosanoja.

– Nyt tämä ei mene ollenkaan hyvin. Tämä oli niin juosten kustua. Nyt tämä otetaan uusiksi!, oli Aura sanonut kovaan ääneen näyttelijöille ja yleisölle.

– Kaikesta selvittiin. Sitten vain otimme kohtauksen uudestaan.

Teatterille on Ruhalahden sydämessä aina järkälemäinen paikka varattuna. Sokkelo on taiteellisten tekemisen tapojen ja yhteisöjen jäänmurtaja. Pienessä yhteisössä jokaisen panos on mittaamattoman arvokas. Ruhalahti kertoo, ettei hän olisi ylpeästi se ihminen, joka nyt on, ellei hän olisi rohkaissut itseään astumaan Sokkeloon.

Ruhalahden ja näkyvän maailman välissä on ikuinen tumma harso. Se tarkoittaa sitä, että hän voi piirtää mielessään maailman juuri sellaiseksi kuin haluaa.

– En koe haikeutta tai surua sokeutta kohtaan. En ole osannut koskaan kaivata sellaista aistia, jonka olemassaoloa en voi muistaa.

Kuvailisitko minulle, millainen maailma on?

Taidetta ja kulttuuria rahoitetaan julkisella rahalla, mutta kaikki eivät voi nauttia siitä yhdenvertaisesti.

Kuvailutulkkaus on ihmisoikeuskysymys, johon suomalainen yhteiskunta on vähitellen heräämässä.

Tulevaisuus kuulostaa ja näyttää valoisammalta, meille kaikille.

Kalevantie 4 TAMPERE

Käytävillä pörrää oppilaita ja puheensorina kaikuu kerrosten välistä, Tampereen yliopiston Pinni B-rakennuksessa.

Istahdan työpöydän äärelle, vastapäätä **Anne Ketolaa**, jonka työhuoneen ikkunan kaihtimista aurinko ryskii säteillään esiin. Samanlainen elämän polte säteilee myös Ketolasta, joka työskentelee yliopistonlehtorina monikielisen viestinnän ja käännöstieteen koulutusohjelmassa. Hän on filosofian tohtori, kääntäjä, kielitieteilijä, burleskitaiteilija ja kuvataiteilija.

Ketola on myös tehnyt pioneerihenkisesti Sokkelo-teatterin kanssa yhteistyötä kuvailutulkkauksen saralla. Sokkelon Fedoriam-näytelmä oli Suomen ensimmäinen teatteriesitys, jossa kuvailutulke oli integroitu osaksi näytelmää.

”Kuvailutulkkaus on kaiken visuaalisen kulttuurin sanallistamista sellaiseen muotoon, että myös näkövammaisen yleisö pääsee osalliseksi siihen”, selostaa Ketola.

Visuaaliseen kulttuuriin kuuluvat kaikki näköaistin avulla havaittavat asiat ja informaatio – elokuvista, taidenäyttelyistä, teatterista, arkipäiväisiin asioihin ja rakennusten aulatiloihin.

Kuvailutulkkauksessa vain ihmismieli on rajana, mihin sitä voi hyödyntää. Esimerkiksi Ihmisen osa-elokuvan alkukohtaus menee kuvailutulkattuna näin:

Tukeva mies, Pekka, seisoo yksin baaritiskillä. Baari on autio, tiskillä on kuivuneita ruusuja lasikarahvissa. Hyllyt ovat tyhjä, baarin ikkunasta kajastaa työmaalta valo. Pekka on keski-ikäinen. Hänen päälakensa on kalju ja hänen silmänsä verestävät punaisina. Hän on pukeutunut siniseen kauluspaitaan. Pekka lähestyy baaritiskillä olevaa pähkinäautomaattia, jonka sisälle on jäänyt kolme chilipähkinää. Hän koputtaa automaatin lasiseinää saadakseen pähkinät putoamaan annosteluaukosta..

Seuraavaa kohtaus:

...Punatakkinen nainen, Salme, kävelee sänkipellon poikki kohti joen törmää. Valkoinen teksti: Ihmisen osa. Pitkä mies, Paavo, laskeutuu puisen kaupparakennuksen portaita. Kaupparakennus seisoo metsikköisen rinteiden juurella maantien mutkassa.

Tampereen yliopiston kääntäjäkoulutuksessa on havahduttu siihen, että kuvailutulkkaus pitäisi tuoda osaksi kääntäjäopiskelijoiden ammatillista osaamista. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että opiskelijat voivat valita kuvailutulkkauksen valinnaiseksi aineeksi ja rikastuttaa kääntäjän osaamista.

Tampereen yliopisto haluaa olla maailman paras saavutettavuusopintoja tarjoava yliopisto.

Kuvailutulkkkaus ei automaattisesti loksahda minkään oppiaineen alle, mutta hyvin monessa Euroopan maassa kuvailutulkeiksi päädytään kääntäjäkoulutuksen kautta, kertoo Ketola.

Kuvailutulkkkauksen historiallinen kaari vie aikojemme alkuun. Näkövammaisia ihmisiä on ollut aina, joten kuvailutulkkkaus on kuulunut aina ihmisen elämään tavalla tai toisella.

Tutkimuksen kohteena tai oppiaineena kuvailutulkkkaus on kuitenkin varsin tuore tulokas. Ketola arvioi, että se on levittäytynyt akateemiseksi tutkimuskohteeksi vasta noin kymmenen vuotta sitten.

Suomella on vielä matkaa kuvailutulkkauksen kärkimaihin, joita ovat Euroopassa Espanja ja Saksa.

”Espanjassa kuvailutulkataan paljon. Siellä on Veikkausta vastaava organisaatio, valtiollinen monopolisoitu rahapeliyhtiö ONCE, joka rahoittaa kuvailutulkkkausta. Espanjalaiset yliopistot ovat saaneet merkittäviä rahoituksia kuvailutulkkkaukseen”, kertoo Ketola.

Ketolan mielestä on merkittävää, että kuvailutulkkkaukselle on myönnetty suuria rahoituspaketteja.

”Nämä kaksi tutkijaryhmää Granadan ja Barcelonan yliopistoissa kilpailevat samoista rahoituksista. Heidän tutkimuksensa ovat pitkällä ja hyödyntävät korpus-dataa”, selostaa Ketola.

Korpus on digitaalinen kokoelma, joka voi pitää sisällään esimerkiksi elokuvia ja elokuvien kuvailutulkkkausnauhoja.

Alun perin termi tulee latinasta ja tarkoittaa kokoelmaa, tai kirjaimellisesti kehoa.

Kokoelmasta voi esimerkiksi etsiä kuvailutulkattua elokuvia tietyin hakuehdoin, kuten kysymyksillä “millä tavalla liikkeen sanallistaminen tehdään sekuntien tai freimien tarkkuudella”.

Ketola kertoo, että Suomessa olisi mahdotonta vielä tehdä tällaista, sillä kuvailutulkattuja elokuvia ei ole riittävästi tällä hetkellä. Suunta on kuitenkin oikea. Suomen elokuvasäätiö linjasi vuonna 2019, että sen rahoittamiin elokuviin, jotka saavat markkinointi- ja levitystukea, tulee jatkossa sisällyttää myös kuvailutulkkaus.

Se on historiallinen päätös, josta on kiittäminen Suomen elokuvasäätiön esitys- ja levitystoiminnan entistä päällikköä **Harri Ahokasta**, joka edisti uransa aikana sitkeästi elokuvan saavutettavuutta monin tavoin. Eläkkeelle siirtynyt Ahokas palkittiin toukokuussa 2019 Saavutettavuustekotunnustus-palkinnolla.

Ahokas oli se henkilö, joka vaati järjestelmää, jossa Suomen elokuvasäätiöltä markkinointitukea saaviin kotimaisiin elokuviin on tuotettava kuvailutulkkaus ja tekstitys.

”Vuoden 2019 alusta elokuvan kuvailutulkkaus ja heikkokuuloisille tarkoitettu tekstitys on pakollinen pitkille näytelmä- ja dokumenttielokuville, jotka saavat elokuvasäätiön markkinointi- ja levitystukea”, päätöksessä lukee.

Ahokas oli myös perustamassa Elokuva-alan toimijoiden ja vammaisjärjestöjen yhteistyöelintä, Elokuvan saavutettavuusfoorumia ja teki tunnetuksi kuvailutulkkaukseen kehitetyn MovieReading-sovelluksen.

Mutta miten Ketola päätyi alun perin kulkemaan Sokkeloteatterin uumeniin?

Kaikki alkoi keväällä 2019. Tuolloin Tampereen yliopisto käynnisti ensimmäisen kurssin, jolla opetettiin kuvailutulkausta. Kurssi toteutettiin yhteistyössä Tampereen seudun näkövammaiset ry:n kanssa.

”Suunnittelimme heille reittikuvailuja toimitiloihin.

Opiskelijani olivat itsenäisesti kirjoittamassa muistiinpanoja näistä reiteistä”, kertoo Ketola.

Sokkelon teatterinjohtaja **Santtu Salminen** sattui olemaan samaan aikaan paikalla, Tampereella. Hän innostui uudesta porukasta, kysyi opiskelijoilta keitä he ovat ja millainen projekti heillä oli käynnissä.

”Santtu vinkkasi sitten, että minullapas on tällainen teatteri. Kertokaapas opettajalle, että tehdään yhdessä joku projekti”, muistelee Ketola.

Seuraavana päivänä Ketola otti härkää sarvista ja soitti Salmiselle. Ajatus yhteistyöstä kristallisoitui pian. Touko-kesäkuussa alettiin jo rakentamaan Sokkeloteatterin ja opiskelijoiden välistä yhteistyötä.

Tuolloin Sokkelossa työstettiin **Esko Rissanen** ohjaamana, Salmisen käsikirjoittamaa Fedoriam-näytelmää, joka käsitteli valtaa,

politiikkaa, ystävyyttä ja rakkautta, eteläamerikkalaisen diktatuurin keskellä. Päähenkilöt ovat diktaattorin henkilöäkäri, tohtori Oscar Aramente ja nuori yliopisto-opiskelijan Angelina Alvarado.

Salminen ehdotti, että Ketola opiskelijoineen tekisivät näytelmästä kuvailutulkatun version.

Ketola kysyi opiskelijoitaan mukaan ja moni osoitti kiinnostusta alusta alkaen. Opiskelijat halusivat syventyä kuvailutulkkaukseen, koska pitivät aihetta mielenkiintoisena ja tärkeänä myös tulevaisuuden kannalta. Ketolan opit ja innostus olivat menneet perille.

Kesäkuun ensimmäisellä viikolla Ketola vieraili viiden opiskelijan kanssa Sokkelon harjoituksissa La Strada-teatterissa. Kipinöitä syttyi. Opiskelijat olivat aivan liekeissä, kertoo Ketola.

”Meillä oli ennakoajatuksena se, että istuisimme hiljaa ja tekisimme muistiinpanoja siitä, mitä tapahtuu.”

Aivan niin ei käynyt.

Ohjaaja Rissanen kauhoi miltei välittömästi Ketolan ja opiskelijat mukaan teatterilavalle. Yhtäkkiä ryhmä oli improvisoimassa näytelmän kohtausta lennosta.

”Nyt seis! Tähän kohtaan tulee kuvailutulkkaus!”, huudahti Rissanen jämäkästi.

Työnjako meni seuraavasti: ensin näyteltiin kohtaus ja heti sen jälkeen mietittiin siihen sopiva simultaanitulkkaus – ja toisinpäin. Kun lavalla tapahtui jotain sellaista, mikä vaati kuvailutulkkausta, kohtaus pysäytettiin heti, ja opiskelijat saivat ideoida vapaasti.

”Jotkut ryhmäläiset kokivat tilanteen jopa hieman pelottavaksi”, kertoo Ketola naurahtaen. Työryhmä olisi halunnut ensin nähdä koko näytelmän ja vasta sitten hypätä mukaan teatterin pauhuun.

”Se oli kuitenkin hirveän mielenkiintoista, koska lavalla oleminen mahdollisti sen, että tiettyyn näytelmän kohtaan saatiin upotettua kuvailutulkkaus heti”, kertoo Ketola.

Kuvailutulkkauksen ja teatterin yhteistyö on Suomessa ollut lapsenkengissä. Uuden ilmaisumuodon kehittäminen vaatii aina epäonnistumisen kokemuksia ja sitä kautta uuden oppimista.

Perinteisissä teatteriesityksissä kuvailutulkkaukselle ei ole kunnolla tilaa, sillä kuulokkeisiin luettu kuvailutulke puhutaan dialogin päälle, jolloin se häiritsee näytelmän seuraamista. Tällä kertaa näyttelijät ja tulkit kehittivät näytelmää samassa ajassa, paikassa ja rytmissä.

Fedoriam-esityksestä, jonka ensi-ilta oli tammikuussa 2020, teki historiallisen se, että esitystä ryhdyttiin toteuttamaan alusta alkaen kuvailutulkkausta ajatellen.

Teknisesti ja taiteellisesti projekti oli täynnä haasteita, isoja ja pieniä. Miten simultaanisesti tulkkaminen käytännössä tapahtuisi elävän yleisön edessä?

Ne harvat näytelmät, kuten *Kristuksen morsian* ja *Pohjantähden alla*, joita Suomessa on tähän mennessä kuvailutulkattu, on tehty etätulkkauslaitteistolla. Se tarkoittaa, että tulkki katsoo esitystä äänieristetyssä tilassa ja lukee käsikirjoitusta mikrofoneihin, josta ääni saadaan lähetettyä katsojille, joilla on kuulokkeet. Perusoletus on se, että yleisössä on kahdenlaisia ihmisiä: osalla on kuulokkeet, osalla ei.

Vaihtoehtojen avaruus oli alusta alkaen laaja, sillä mitään tällaista ei oltu koskaan aikaisemmin tehty, ainakaan todistetusti.

”La Stradassa ongelma oli se, että kuvailutulkki pitäisi sijoittaa tekniseen tilaan, yleisön taakse. Sieltä on kyllä hyvä näkymä lavalle, mutta tila ei ole äänieristetty”, kertoo Ketola.

Yksi vaihtoehto oli se, että tulkit ovat samassa teatterissa, mutta seuraavat lavan tapahtumia livetallenteena, eli striimattuna näytöltä, käytävällä tai jossain muussa tilassa. Toinen vaihtoehto oli siirrettävä simultaanitulkkauskoppi, eräänlainen äänieristetty pleksikoppi. Ongelmana oli kuitenkin sen hinta ja saatavuus. Sellainen laite löytyy Suomen konferenssitekniikan tiloista Helsingissä. Eriskummallinen laite olisi pitänyt aina erikseen siirtää Tampereelle.

Ryhmäviisaus tuotti tulosta ja Salminen ja Ketola päättivät, että kuvailutulkkaus tehtäisiin samassa tilassa kaikille katsojille, samaan aikaan, ikään kuin metakertojaäänenä.

”Santun mielestä se olisi taiteellisesti mielenkiintoinen valinta. Halusimme käyttää useita tulkkeja, jotka istuvat lähellä lavaa.”

Ketola tutustui Näkövammaisten kulttuuripalveluiden sivuilla esittävän taiteen kuvailutulkkauksesta annettuihin teknisiin ohjeisiin: *On hyvä tiedottaa yleisölle, että näytös on kuvailutulkattu. Kuulokkeista vuotava ääni voi häiritä muita katsojia. Näkövammaista*

yleisöä on hyvä ohjeistaa pitämään äänenvoimakkuus mahdollisimman pienellä.

Ketolan mielestä ohjeistus vaikutti omituiselta.

”Tavallaan kuulostaa siltä, että tosi kiva jos teette näytelmästä saavutettavan, mutta pitäkää nyt perkele huolta, että se saavutettavuus ei häiritse muita”, kertoo Ketola.

”Rupesin miettimään sitä, ja alkoi hirveästi kyrsimään. Palasin ajatukseen, että tämän yhteistyön yksi tavoitteista olisi tuottaa hyviä käytäntöjä ja ideoita siihen, miten kuvailutulkkaus kannattaisi järjestää teatterissa.”

Ketola, opiskelijat ja Sokkelon ensemble halusivat kehittää keinoja, joilla näytelmästä saataisiin mahdollisimman saavutettava.

Saavutettavuudesta pitäisi tulla uusi normi, ryhmä puhkui yhteen ääneen.

”Jokainen katsoja voi nauttia myös kuvailutulkkauksesta. Näin asiat pitää hoitaa”, Ketola sanoo.

Teatteri on taiteen muotona jatkuvaa kaaoksen hallintaa. Simultaanisen kuvailutulkkauksen sisällyttäminen teatteriesitykseen oli haastavaa aluksi.

”Näyttelijät pitävät tässä kohdassa tauon puhumisesta”, ohjeisti Rissanen kohtausten välissä.

Ylipäättään kuvailutulkkauksen kehitys on Suomessa junnannut paikoillaan vuosien ajan, Ketola kertoo.

“Kuvailutulkausta on Suomessa ollut hyvin vähän. Suomi on harvoja EU-maita, jossa ei ole lakia, että tv-tuotannon tulee olla myös kuvailutulkattua. Siinä mielessä Suomi on täysin poikkeuksellinen valtio”, kertoo Ketola.

Elokvien kohdalla tilanne on nyt valoisampi, mutta ei tarvitse mennä montaakaan vuotta ajassa taaksepäin, kun tarjonta oli hyvin rajattua.

Ketola havainnollistaa kuvailutulkattujen elokuvien historiaa Suomessa näyttämällä opetusdiojaan. Hän luettelee hieman apelta kuulostavaa listaa, joka osoittaa, että kuvailutulkkauksen rintamalla on ollut pitkään yöpakkasia. Ensimmäinen kuvailutulkattu elokuva on vuodelta 2009, seuraavana vuonna toinen elokuva, jonka jälkeen viiden vuoden tauko. Vuonna 2017 kuvailutulkattuja elokuvia oli kolme. Nyt tilanne on paljon parempi. Vuonna 2020 kaikki Suomen elokuvasäätiön rahoitusta saaneet elokuvat ovat saatavina myös kuvailutulkattuna.

Myös esimerkiksi Yle Areenasta löytyy useita kuvailutulkattuja elokuvia, tv-sarjoja ja dokumentteja.

Syitä kehityksen hitaudelle on lukuisia. Oma huomionarvonsa on myös se, että Suomessa on noin viisi ihmistä, jotka ovat tehneet kaikkien elokuvien kuvailutulkkeet.

“Heidän varassa on roikkunut kuvailutulkkauksen kehittäminen ja kouluttaminen, eikä sitä ole liiemmin kyseenalaistettu. Maneerit ovat vahvoja”, Ketola sanoo. “Opiskelijat ovat sanoneet, että näitä elokuvia on hieman ikävä kuunnella.”

Millaisia ominaisuuksia ammattitaitoiselta kuvailutulkilta vaaditaan?

”Kääntäjäopiskelijoista saadaan hyviä kuvailutulkkeja, koska kuvailutulkkauksessa ja kielenkääntämisessä on kyse samanlaisesta prosessista”, sanoo Ketola.

”Sinun pitää keksiä paras mahdollinen tapa verbalisoida tieto, jonka saat jotakin kautta, tietynlaiselle yleisölle.”

Hyvältä kuvailutulkilta vaaditaan ilmaisullista lahjakkuutta, erinomaista sanavarastoa, tiivistämisen taitoa ja kulttuurillisten konventioiden osaamista.

Kuvailutulke saa olla myös ilmaisultaan kaunokirjallista, jos sille on tilaa. Sen ei tarvitse olla sähkösanomaraportointia, Ketola selostaa.

”Kääntäjä kääntää kaiken kulttuurin ja merkitykset parhaan osaamisensa avulla.”

Ketola on tutustunut suomalaisiin kuvailutulkkeihin Näkövammaisten kulttuuripalvelu ry:n järjestämässä koulutuksissa.

Vuonna 2018 Ketola kertoi, että heillä on Tampereella alkamassa kuvailutulkkauskurssi. Koulutuksessa uutisiin suhtauduttiin nihkeästi. Perusteluina olivat, että opiskelijoille on tehtävä selväksi, että tällä alalla ei ole töitä.

Asian ei Ketolan mukaan todellakaan tarvitse olla näin.

Tällainen suhtautuminen kertoo visiottomuudesta.

”Miten voi sanoa, että töitä ei ole tarjolla, jos on esimerkiksi Tampereen kokoinen kaupunki, jossa ei tarjota minkäänlaisia palveluita?”, Ketola kysyy painokkaasti.

Kyse on yhteiskunnallisesti merkittävästä asiasta.

”Meiltä puuttuu infrastruktuuri ja se, että joku järjestäisi tämän asian. Kyse ei ole siitä, etteikö näitä palveluita tarvitsevia ihmisiä olisi”, Ketola sanoo.

Suomessa on noin 60 000 näkövammaista ihmistä.

Kysymys on siitä, kenelle kulttuuri kuuluu ja ketkä saavat nauttia siitä.

”Suomessa ei olla vielä ymmärretty, että tämähän on oikeastaan ihmisoikeuskysymys. Suomessa taidetta ja kulttuuria rahoitetaan pääsääntöisesti julkisella rahalla.

Miksi kaikki ihmiset eivät voi nauttia niistä?”, Ketola pohtii.

Hän kokee, että keskeisintä on se, kuinka vähän kuvailutulkkausta on Suomessa tarjolla ja kuinka alueellisesti se on jakautunut, erityisesti

pääkaupunkiseudulle. Tällä hetkellä piskuinen Suomi on vasta heräämässä horroksesta.

”Aika monen julkisen organisaation on mietittävä uudelleen asioita. Toivon, että tämä johtaa laajempaan muutokseen”, kertoo Ketola.

Palataan takaisin teatterin lavalle.

Jännitys opiskelijoiden keskuudessa oli kova ennen Fedoriam-näytelmän ensi-iltaa. Näyttelijät ja tulkit harjoittelivat lähes viikoittain, yli kaksikymmentä kertaa. Esityksen jälkeen Ketola oli opiskelijoista erityisen ylpeä. ”Ensi-ilta meni loistavasti ja he ylittivät itsensä ja heidän suorituksensa oli paljon parempi, mitä treeneissä. Oli ihanaa kouluttajana seurata sitä.”

Ketolan mukaan opiskelijoilla oli näytelmä hienosti hallussa ja he pystyivät myös improvisoimaan, sillä teksti oli tuttu ja opiskelijat itsevarmoja.

Yleisö jäi ensi-illan loppuksi kiittelemään ja kehumaan.

Yksi kommentti, joka sieltä nousi esiin oli se, että ”Miksi tällaista ei ole aina?”

Kysymys tuntuu luontevalta ja tärkeältä. Ketola harmittelee sitä, että vaikka esitys meni loistavasti, sana siitä ei päässyt kierimään riittävästi.

”Se harmittaa minua itseäni, että ei tullut mieleeni tehdä minkäänlaista taltiointia. Edes kymmenen minuutin klippiä. Haluaisin näyttää ihmisille, miltä näytelmä kuulostaa kuvailutulkattuna.”

”Ilman muuta olemme kiinnostuneet tekemään myös jatkossa yhteistyötä.”

Tällä hetkellä Ketola kehittää ja koordinoi Tampereen yliopistossa saavutettavuuskoulutusta, jossa keskitytään digitaalisiin palveluihin.

”Siellä on myös kuvailutulkkaus hyvin vahvasti esillä.”

Ketolan oppilaiden keskuudessa kuvailutulkkaus on herättänyt suurta kiinnostusta ja innostusta.

”Selvästi on muuttanut heidän ammatillista identiteettiään ja he näkevät sen mahdolliseksi.”

Kuvailutulkkauksesta tarvitaan tulevaisuudessa yhä enemmän tutkimusta, sanoo Ketola.

Fedoriam-esityksen jälkeen kolme kääntäjää on tehnyt kandidaatintutkielman, joka liittyy kuvailutulkkaukseen. Eräs opiskelijoista ryhtyi kehittämään luonnonsuojelujärjestölle kuvailutulkattua videomateriaalia, ja sai elokuvaprojektiin työtarjouksen.

Ketolan tavoite on tulevaisuudessa löytää opiskelijoista väitöskirjan tekijä, joka keskittyisi kuvailutulkkaukseen. Hän toivoo, että uusia tekijöitä ja uusia toimintatapoja valjastetaan laaja-alaisemmin eri alueilla Suomessa. Vielä tällä hetkellä toiminta on keskittynyt pääkaupunkiseudulle. Kuvailutulkkaus voi olla myös silta, joka yhdistää Suomen maailmaan. Kansallisen, kansainväliseen, periferian keskukseen.

Fedoriam-projektin käynnistyessä, Ketola ryhtyi samanaikaisesti rakentamaan yhteistyötä Disability Arts Internationalin kanssa.

Disability Arts International on British Councilin kehittämä verkkosivusto ja forum. British Council on koulutukseen ja kulttuuriin erikoistunut kansainvälinen järjestö, joka toimii yli sadassa maassa. Sen alaisuudessa toimiva DAI puolestaan edistää vammaisten taiteilijoiden, vammaisten johtamien yritysten ja osallistavan taiteen organisaatioiden työtä.

Sivuston tarkoituksena on kehittää käytäntöjä, joilla vammaiset pääsevät helpommin tekemään taidetta ja nauttimaan taiteesta. DAI pyrkii myös kartoittamaan, miten erilaiset organisaatiot ja instituutiot voivat tehdä taiteesta saavutettavampaa ja millaisia rahoituskanavia on käytössä.

Kulttuuria tai taidetta ei ole rakennettu syrjintä edellä.

Maailman muuttaminen yhä saavutettavammaksi tarvitsee tiedon ja ajatusten kohtaamisia, ja ennen kaikkea tekijöitä, joilla on visio siitä, miten maailmaa kuvitetaan.

Aistikas kauhumatka teatteriin

(Julkaistu Tukilinja-lehdessä vuonna 2018.)

Lähdin pyhäinpäivän kunniaksi Näkövammaisteatteri

Sokkelon seurassa

avaruusmatkalle kohti tuntematonta tähteä.

Teatteriin astuminen

Astun Näkövammaisteatterin mukana minibussiin, jonka

matka taittuu Helsinkiin. Pienten navigointiongelmien

jälkeen löydämme lopulta vanhalle tehdasalueelle

Tapanilaan. Kävelemme jyrkän rampin alas

tehdasrakennukseen, jonka uumenissa on ennen

valmistettu muun muassa tapettia ja autonkoreja.

Vuokratiloissa pitää nykyään päämajaa Teatteri Tuike.

Paikka muistuttaa **Aki Kaurismäen** elokuvien miljöötä.

Valtavan hallin läpi kulkee runneltu betonilattia, jonka

varrella metalliset ovet salaavat selkänsä taakse kätkeytyjä

sisältöjä.

Pitkän käytävän päässä on poikamiesboksia muistuttava

tila, sohvia ja tuoleja, jotka paistattelevat hämyisen valon

alla. Tuike Teatterin henkilökunta toivottaa meidät

ystävällisesti tervetulleeksi intergalaktisessa odotusaulassa.

Seinillä roikkuu aikaisempien aistikauhuesitysten julisteita:

Viimeinen vuoro (2014), *Hautajaiset* (2016).

Lokakuun lopulla ensi-iltansa saanut *Proxima 8 - Kauhumatka avaruuteen* on työryhmän yhdessä käsikirjoittama. Esityksessä hyödynnetään haju-, kuulo- ja tuntoaisteja. Tuike Teatteri jakautuu kahteen eri osaan: ammattilaisteatteriin ja ilmaisukouluun. Taiteellisena painopisteenä on visuaalinen teatteri, mutta myös aistiteatterin muotojen tutkiminen ja edistäminen.

”Tämä on lähtenyt rakkaudesta lajiin. Kaikki me olemme aloittaneet harrastajina”, sanoo näyttelijä **Miika Elmgren**.

Matka on samalla eräänlaista uranuurtajien diplomatiaa: Sokkelo on Suomen ainoa näkövammaisteatteri ja Tuike puolestaan lajinsa ainoa aistiteatteri. Tällä kertaa näkövammaisteatterin näyttelijät ovat itse yleisössä.

”Yleisössä on silloin tällöin ollut yksittäisiä näkövammaisia, mutta meidän tehtävä ei ole miettiä sitä. Aistiesitys suunnitellaan niin, että se on kaikille samanlainen kokemus”, kertoo ohjaaja **Nina Rinkinen**.

Sokkelon näyttelijöistä huokuu innostus ennen varsinaista kauhujen näytöstä.

”Halloweeniin kuuluu pieni kauhu ja pelko”, **Terttu Pesonen-Säilä** sanoo. ”Jännityksellä odotan, vaikka en ole suuri kauhun ystävä. Minulla on liian vilkas mielikuvitus”, **Eveliina Ruhalahti** kertoo.

”Kauhu on haastava taiteenlaji. Kaikesta teatterista voi oppia. Odotan kusi sukassa, mitä tuleman pitää”, **Santtu Salminen** sanoo.

Aistiteatteri ja näkövammaistatteri ovat Suomessa ja maailmalla erittäin harvinaislaatuista taiteen muotoja.

Tunnin mittaiseen esitykseen on ahdattu kaikki se informaatio, jota tarvitsemme aistikkaalle matkalle.

”Aistiteatterin tekeminen vapauttaa aivotyöskentelyyn enemmän kapasiteettiä, kun ei tarvitse miettiä, miltä tekeminen näyttää. Se on ennen kaikkea hauskanpitoa”, sanoo näyttelijä **Elmgren**.

”Ääninäyttelemine on ihan erilainen tunne kropassa. Se on niin koomista, ettei sitä voi edes katsoa”, **Rinkinen** kertoo. Näyttelijöillä on paljon enemmän valtaa kuin visuaalisessa teatterissa.

Kohti tuntematonta

Aisteja hivelevä kokemus alkaa jo ennen varsinaista esitystä. Äänimaailma on aulassa odottava, tunnelmallinen.

Kaiuttimista kuulutetaan lähtöselvitykseen jatkuvasti

Kimmoa, joka ei koskaan saavu bisnesluokan portille.

Henkilökunta tarjoilee kahvia, teetä, suolaista ja makeaa.

Olemme lähdössä pitkälle matkalle kohti eksoplaneetta Proxima Centauri b:tä. Sen etäisyys meistä on noin 4,2 valovuotta. Proxima tarkoittaa latinaksi ”lähellä”, josta juontuu myös sana proksemiikka. Se tarkoittaa tilankäyttöä, eli sitä millaisen etäisyyden päässä näyttelijä on yleisöstä.

Ennen esitystä meille on sanottu, että meitä tai omaisuuttamme ei vahingoiteta, mutta meihin saatetaan koskea.

Ehkä lasillinen valkoviiniä on paikallaan.

Leikimme ystävieni kanssa luottamusleikkiä ala-asteella. Tarkoituksena oli kaatua ja luottaa siihen, että toinen ottaa vastaan. Samanlainen tunne

valtaa mieleni, kun silmäni sidotaan ja meidät saatetaan pimeyden keskellä teatterisaliin. Istun penkille tyystin tietämättä siitä mitä seuraavaksi tapahtuu.

Kaikille jaetaan "silmikot", vaikka joukossa on täysin sokeita, heikkonäköisiä ja näkeviä. Aistillinen kokemus on kaikille sama.

"Maailma on heti mielikuvituksellisempi, kun ei ole näköaistia häiritsemässä illuusiota", **Jussi Ritvasalo** sanoo. Avaruusalus on matkalla kohti lähintä eksoplaneettaa, jonne matkustaminen kestää kolme kuukautta. Matkan on tarkoitus tuntua vain muutamalta tunnilta. Aluksen neljäkymmentä työntekijää ja tekoäly AINO pitävät huolta kaikesta.

Matkustajat vaivutetaan syvään uneen, jonka aikana koneäly pitää huolta ruumiin toiminnoista.

Marlon Brandon sanoin "näyttelijän täytyy tulkita elämää, ja näin tehdäkseen hänen on oltava halukas hyväksymään kaikki ne kokemukset, joita elämällä on tarjottavana".

Sama koskee yleisöä.

Kutkuttava jännitys valtaa jokaisen penkissä istuvan ihmisen. Kaikki muuttuvat elottomiksi ja tulevat hyvin tietoisiksi itsestään. Vierustoverini puristaa penkkiä lujasti. Eipäs, se olenkin minä. Tunnen kuinka pulssi kiihtyy.

Säpsähdän koviin ääniin ja yllättäviin käänteisiin. *Jokin* raahautuu minua kohden.

Ihmisen pahin vihollinen on mielikuvitus. Olemme täysin äänien ja tuntoaistin varassa. Rakennamme kukin omalla tavallamme henkilöillä

kasvot ja tapahtumapaikalle lavasteet. Mikään ei saa ihmistä niin epäluuloiseksi kuin vähäiset tiedon muruset, joita esitystä ennen on annettu. Päädymme psykedeeliseen matkalle, jossa aika ja tila sekoittuivat kauhuksi. Mieleni sisällä laukkaan keskellä **Stanley Kubrickin**

Avaruusseikkailua ja Ridley Scottin Alienia.

Ohikiitävän junan ääni kuuluu taustalla, mutta se ei häiritse illuusiota.

Äänimaailma on pitkälle hiottu ja kutsuvan voimakas.

Efekteissä on jotain foley-taiteelle tuttuja muotoja. Foley tarkoittaa elokuvanteossa äänitehosteita, jotka on äänitetty kuvausten jälkeen.

esityksen jälkeen olemme taas aistien suhteen epäreilussa asetelmassa, kun otamme silmikit pois silmiltä. Sokkelon jäsenet näyttävät kuin unesta heränneiltä.

Paluumatkalla esitys ruokkii todella paljon keskustelua.

Kaikilla on oma näkemys siitä, mikä pelotti ja mikä ei ja kuinka tarinasta olisi saatu vielä uskottavampi. Kun keskustelu kiihtyy niin, ettei kukaan enää kuule toisiaan, Ritvasalo huutaa takapenkiltä:

”Yksi kauhumatka riittää tälle matkalle!”

Matka sinivalkoisen taivaan alla

Sokkelon vieraana: Sosiaalineuvos Sari Loijas, joka on edistänyt vammaisten ihmisoikeuksia ja yhdenvertaisuutta koko työuransa

Näkövammaisten liiton entinen puheenjohtaja Sari Loijas on työskennellyt parikymmentä vuotta valtion virkahenkilönä ja eri järjestöjen johtotehtävissä, esimerkiksi Valtakunnallisen vammaisneuvoston pääsihteerinä. Loijas on uransa aikana ollut laatimassa Suomen valtion vammaispoliittista ohjelmaa ja osallistunut lainsäädännön valmistelutyöhön ja lakien soveltamisen ohjaukseen YK:n ja EU:n hankkeissa ympäri maailmaa.

Heinäkuu on taittumassa elokuuksi. Nurmijärven Perttulassa aurinko paistaa lähes pilvettömältä taivaalta. Vasta-ajetun nurmen tuoksu puskee sieraimiin. Omakotitalon pihassa vastassa ovat aviopari **Sari** ja **Eero Loijas**. Käymme peremmälle taloon.

Sari Loijas, Näkövammaisten liiton puheenjohtaja ja sosiaalineuvos istahtaa olohuoneen sohvalle. Loijaksen opaskoira Kitta, pikimusta labradorinnoutaja, tepastelee matolla vieressä ja heiluttaa häntäänsä, loman kunniaksi.

Nyt Kitta saa rauhassa leikkiä, sillä on opaskoiran työstä lomaa. Raskas työ vaatii raskaat hovit.

“Olen kävellyt neljäkymmentä vuotta opaskoiran kanssa. Aika paljon on tullut kilometrejä. Harmi, ettei ollut askelmittaria heti mukana, kun hommasin ensimmäisen koiran”, kertoo Loijas.

Koirat ovat vaihtuneet vuosikymmenien varrella. Kitta on Loijaksen kuudes opaskoira, jonka kanssa hän on kiertänyt pitkin maita ja mantuja, edistämässä yhdenvertaisuutta ja vammaisten ihmisten ihmisoikeuksia. Usein Loijas on matkustanut esimerkiksi Brysseliin kahdestaan koiran kanssa. Ennen matka hotellilta EU-parlamentin tiloihin piti opetella ulkoa. Nykyään liikkumisen apuna on myös näkövammaisille tarkoitettu BlindSquare-sovellus, mutta siitä ei ole koiran korvaajaksi, ei sitten millään.

Reitin näyttämisen lisäksi koira auttaa jään murtamisessa, sosiaalisissa tilanteissa.

“Opaskoiran kanssa on aina päässyt hyvin erilaisiin tapahtumiin ja kokouksiin. Koira on usein huomion keskipisteenä. Kerran Pariisissa, hienoilla illalliskutsuilla hovimestari tuli ensimmäiseksi kysymään, että voiko koiralle tuoda ruokaa.”

Sari Loijas oli pitkään Suomen ainoa sokea neuvotteleva virkamies. Tasavallan presidentti **Sauli Niinistö** myönsi hänelle sosiaalineuvoksen arvonimen 11. kesäkuuta 2020

osoituksena vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisen aseman parantamiseksi tehdystä pitkäaikaisesta työstä. Arviolta 15 prosenttia maailman ihmisistä on tavalla tai toisella vammaisia, ja vammaiset ovat Suomen YK-liiton mukaan maailman syrjityin ihmisryhmä. Vammaisten syrjintä eli ableismi ilmenee vammaisiin kohdistuvana alentuvana tai vihamielisenä suhtautumisena, väkivaltana tai esteettömyyden puutteena. Tällä kertaa keskustelemme Loijaksen kanssa ihmisoikeuksista, kulttuurista, yhdenvertaisuudesta, politiikasta, kaikesta taivaan, maan, lain, ja moraalin välillä. “Olen hyvä väistelemään kysymyksiä, koska olen ollut virkamiehenä pitkään”, sanoo Loijas hymyillen.

Loijas syntyi vuonna 1962 Ilomantsissa, kuopuksena yhdeksänlapsiseen perheeseen maalaistaloon. Sisaruksista seitsemän on elossa. Kaksi veljeä on kuollut.

Loijas sairasti lapsena reumakuumeen, jota ei 1960-luvulla osattu hoitaa – nykylääketieteen valossa – tarpeeksi hyvin. Sairauden komplikaatioiden seurauksena näkökyky katosi lähes kokonaan.

Nuoren heikentyttyä näköä yritettiin vuosien mittaan hoitaa.

Leikkauksia tehtiin Loijaksen mukaan monta, viimeinen 18-vuotiaana. Sairaalasta kotiuduttuaan hän heräsi omasta huoneestaan ja napsautti valokatkaisimesta valot päälle.

Katkaisija ei muuttanut mitään Loijaksen näkökentässä.

Hän ei nähnyt enää mitään.

Näkökyvyn täydellinen katoaminen ei kuitenkaan aiheuttanut sen suurempaa järkytystä, sillä Loijas oli ehtinyt tehdä sovinnon ajatuksen kanssa vuosien varrella.

“Olen koko lapsuuden ja nuoruuden ollut enemmän tai vähemmän heikkonäköinen.”

Loijas kertoo merkillisestä epäonnen sattumasta. Hän tuntee toisen henkilön, joka on syntynyt samana päivänä ja vuonna kuin Loijas – ja on niin ikään sokea.

“Hän on menettänyt myös näkönsä samasta syystä.”

Loijas on koulutukseltaan yhteiskuntatieteiden lisensiaatti Joensuun yliopistosta, jossa hän opiskeli 1980-luvulla pääaineenaan yhteiskuntapolitiikkaa. Teini-ikäisenä hän haaveili joko muusikon tai psykologin urasta.

Loijaksen isä oli kannustava ja kehotti tyttärtään opiskelemaan mahdollisimman paljon ja suuntaamaan kunnianhimon korkealle. Niin hän myös teki, vaikka lähtötilanne oli aluksi tuskastuttava.

Urahaaveisiin suhtauduttiin penseästi heti, kun niistä pääsi keskustelemaan opinto-ohjaajien kanssa. Ennen Joensuussa aloittamista Loijas kartoitti opintomahdollisuuksiaan eri yliopistoissa.

Esimerkiksi Helsingin yliopiston opintokoordinaattori sanoi, että psykologin ura ei olisi hänelle mahdollinen, sillä Loijas ei pystyisi tekemään asiakkailleen Rorschachin

musteläiskätestiä, jota käytetään havaintokognitiivisena tutkimusvälineenä.

Jälkikäteen ajateltuna Loijaksen työ ei ole ollut vain tahroja paperilla. Hän on ollut mukana lainvalmistelutyössä vuosikymmenten ajan. Hän tunnistaa edelleen lakitekstistä kohtia, jotka ovat hänen luonnostelmien mukaisia, sanasta sanaan.

Loijas aloitti opintonsa Joensuun yliopistossa vuonna 1983. Opiskelut sujuivat hyvin. Apua oli tarjolla aina, kun hän sitä tarvitsi.

“Tuolloin pelattiin arkijärjen valossa, ja se toimi todella hienosti. Joensuussa tehtiin se, mitä piti tehdä ja sillä sipuli. Eihän silloin tenttikirjoja pystynyt itse lukemaan, vaan ne luetutettiin Helsingissä sitä mukaan, kun tiedettiin, mitä kirjoja tarvitsen.”

Loijas kuunteli nauhoilta ventovieraiden ihmisten lukemana sosiaalipolitiikan oppikirjoja ja opiskeli ahkerasti.

Loijas löysi ensimmäisen työharjoittelupaikan Lääninhallituksesta, jossa hän litteroi oikeuslääketieteellisiä pöytäkirjoja ja teki “kaikkea, mitä siihen aikaan pystyi tekemään”, kuten hän itse toteaa. Silloisen tekniikan avulla työ oli vaikeaa, ja vei paljon aikaa.

“Se oli vähän hankalaa kieltämättä”, Loijas kertoo.

Elettiin nousukauden aikaa, vuosi oli 1985. Suomen presidenttinä oli **Mauno Koivisto**, joka uskoi demokratiaan

ja parlamentarismiin enemmän kuin edeltäjänsä **Urho Kekkonen**.

Sittemmin teknologia, erityisesti digitalisaatio ja erilaiset tekniset apulaitteet ja -ohjelmat, ovat kehittyneet huimaa vauhtia eteenpäin ja helpottaneet näkövammaisten elämää, arkea ja työllistymistä.

Koiviston ajan Suomi ja Niinistön ajan Suomi ovat tekniseltä kehitykseltään kuin eri planeetalta.

1980-luvun nousukautta seurasi pankkikriisi ja Suomen talous historian syvin lama, jonka kynnyksellä Loijas valmistui vuonna 1989. Hän teki pro gradun metsätyömiesten elämäntapamuutoksesta, ja pääsi sitä kautta Karjalan tutkimuslaitokselle töihin.

Yksi Loijaksen uran käännekohdista tapahtui erään konferenssin päätteeksi, kun häntä kehoitettiin hakemaan vammaistutkimuksen rahoitusta. Kuinkas ollakaan, hän sai lopulta apurahan, jonka turvin valmistui lisensiaatintyö. Se käsitteli vammautumisen vaikutuksia nuorten ihmisten elämässä.

Lama jätti syvät arvet suomalaiseen yhteiskuntaan vuosikymmeniksi. Moni menetti työnsä, terveytensä tai jopa henkensä sen seurauksena. Neuvostoliitto oli hajonnut, Euroopan ovet olivat avoinna yhteistyölle. Suomi liittyi Euroopan unioniin vuonna 1995. Tunnelin päässä sarasti varovaisia valon säikeitä.

EU käynnisti samana vuonna erilaisia vammaisohjelmia, muun muassa Helios II-hankkeen, jolla haluttiin edistää esteetöntä rakentamista ja saavutettavuutta. Loijasta pyydettiin Valtakunnalliseen vammaisneuvostoon koordinaattoriksi vastaamaan Suomen osalta hankkeesta. “Sanoin siltä istumalta, että tietenkin lähden mukaan, vaikka asuin silloin Ilomantsissa. En minä sieltä olisi mitään töitä koskaan saanut.”

Maalaistyttö, kuten Loijas itseään kutsuu, lupautui Helsinkiin töihin Sosiaali- ja terveysministeriöön. Sille tielle hän myös jäi lopulta kahdeksikymmeneksi vuodeksi. Loijas suhasi Helsingin ja Ilomantsin väliä junalla, bussilla ja lentokoneella. Hän kertoo, että tuolloin, 90-luvulla, lentämiseen oli mahdollista saada vammaisalennusta.

Euroopan unioniin liittynyt Suomi edisti nopeaan tahtiin ihmisoikeuksia, ja pohti muun muassa omaa vammaispoliittista ohjelmaansa.

Tehtävä ohjelman laatimisesta päättyi Loijaksen työpöydälle. Hän oli kirjoittamassa Suomen valtiolle vammaispoliittista ohjelmaa heti samalla ovenavauksella EU:hun liittymisen myötä. Vammaisohjelma perustui YK:n antamille perusohjeille, jotka annettiin vuonna 1993. Loijas rakensi ohjelmaa näiden periaatteiden mukaisesti.

“Tuolloin suuri poliittinen kysymys oli, miten Suomen tulisi toimia, jotta nämä periaatteet voidaan laittaa arkikäytäntöön.”

Suomen vammaispoliittisesta ohjelmasta muodostui kymmenien tuhansien ihmisten elämää parantava ohjenuora, tulevaisuuden tienviitta Suomen valtiolle. Paremman elämän edellytykset ihmisille, jotka eivät ole vielä edes syntyneet.

Loijas kertoo, että viimeistään vammaispoliittisen ohjelman laatiminen oli hänelle sysäys työhön ihmisoikeuksien parissa.

Uusi vammaispoliittinen ohjelma tehtiin vuosina 2008–2010. Loijas oli myös silloin valmistelutyössä mukana.

Ei ole yhdentekevää, mitä sana- tai lausemuotoja lakiin kirjataan. Eritoten maissa, jotka toimivat oikeusvaltioperiaatteen mukaisesti, virallisten asiakirjojen sisältämien sanojen asettelulla on merkitystä.

Ne voivat joko turmella tai turvata ihmisten asemaa ja oikeuksia yhteiskunnassa.

Loijaksen mukaan käänteentekevintä oli se, että ohjelmaan saatiin sisällytettyä konkreettisia tavoitteita, eikä pelkästään sanahelinää.

“Kirjoitin ohjelmaan, että *tulee*, eikä *tulisi*. Se oli ihan hirveä vääntö, koska valtionhallinnon edustajat pitivät konditionaalimuotoa sopivana.”

Passiivisen haihattelun sijasta Suomen roolista tuli aktiivinen, joten vammaisohjelmaan saatiin sellaiset muodot, kuten: *tehdään*, *noudatetaan*, *laaditaan*.

Sisältöjä ja tarkkoja muotoiluja miettiessään Loijaksella oli apunaan valtakunnallinen vammaisneuvosto, jonka työtä hän kuvaa historiallisen tärkeäksi.

Työssä piti huomioida hyvin monipuolisesti, millaista tulevaisuuden Suomea oltiin rakentamassa.

“Oli siellä sellaisia asioita, että väännettiin esimerkiksi siitä, tarvitseeko Suomen jokaiseen lintutorniin päästä pyörätuolilla tai pitääkö jokaisen McDonaldsin olla esteetön Helsingissä.”

“Valitettavasti samoja keskusteluja käydään yhä. Maailma ei ole valmis.”

Lainsäädännössä on alettu huomioida vammaisten oikeudet yhä paremmin, mitä lähemmäs nykyaikaa on tultu.

Yhdenvertaisuuden ja vammaisten ihmisoikeuksien edistämisessä on menty suuria askelia eteenpäin.

Vammaispalvelulaki, joka on edelleen voimassa, on vuodelta 1987. Sillä luotiin erityiset tukitoimenpiteet vammaisille ihmisille.

Vammaisasiantuntijoiden mukaan lakia tulisi päivittää, vaikka kaikki eivät ole yksimielisiä siitä, millä tavalla.

Niin tai näin, lakia koitetaan nyt kuitenkin epätoivoisesti uudistaa, kertoo Loijas, joka on seurannut pääkallopaikalta käsin valmistelutyötä, jota on tehty ainakin kolmella eri hallituskaudella.

“Kehitysvammalakia ja vammaispalvelulakia yritetään yhdistää sillä tavalla, että vammaiset ihmiset saisivat samat

palvelut yhdenvertaisesti. Ei olisi diagnooseihin perustuen erilaisia lakeja”, selostaa Loijas.

Lakia on valmisteltu lähtökohtaisesti säästöjä tavoitellen, kertoo Loijas.

“Uuden lain toteuttamiseen tarkoittaisi sitä, että entistä useammat ihmiset tulisivat lain piiriin. Se taas tarkoittaa, että palveluiden tuottamiseen tarvitaan lisää rahaa.”

Entä sitten näkövammaisuus? Onko lainsäädännön osalta asioita, joissa Suomella riittää vielä tekemistä?

“Esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyvä lainsäädäntö on viime vuosina mennyt eteenpäin”, Loijas sanoo.

Vuonna 2018 voimaan astunut saavutettavuusdirektiivi oli Loijaksen mukaan merkittävä uudistus. Direktiivi edellyttää, että EU:n

jäsenmaiden julkisen sektorin organisaatioiden verkkopalvelut ja mobiilisovellukset tulee tehdä saavutettaviksi kaikille.

Saavutettavuudella tarkoitetaan verkkosivuston tasavertaista käyttömahdollisuutta kävijän lähtökohdista riippumatta. Vaatimukset koskevat tällä hetkellä toistaiseksi vain julkishallintoa.

Suomessa on yli miljoonaa ihmistä, jotka hyötyisivät teknisistä ratkaisuista, joilla digitaaliset palvelut olisivat helpommin saavutettavissa.

“Tällä hetkellä laki säätelee esimerkiksi televisiolähetysten äänitekstityksiä. Myös kuvailutulkkauksen puolella on otettu suuria askelia eteenpäin”, kertoo Loijas.

EU:n yhtenäinen tavoite on saada 2020-luvulla myös esteettömyysdirektiivi, jonka tarkoitus on parantaa kaikkien palveluiden esteettömyyttä.

Lisäksi Loijas nostaa esiin rakennetun ympäristön.

“Se on vielä tällä hetkellä, sanotaanko sokea piste. Siellä ei ole juurikaan sellaisia säädöksiä, joilla ympäristö olisi heikosti näkeville saavutettava.”

“Luiskista, hisseistä, invavessoista ja esteettömistä sisäänkäynteistä säädetään erikseen, mutta lainsäädännön puolella ei ole minkäänlaisia säädöksiä värikontrasteista, valaistuksesta”, kertoo Loijas.

Sitten pääsemmekin kulttuuriin, jonka kentällä voi hyvällä omallatunnolla sanoa, että vammaiset ihmiset ovat aliedustettuina.

Olipa kyse sitten kuvataiteesta, teatterista, musiikista, elokuvista tai kirjallisuudesta.

“Minua ärsytti aikoinaan se ajatus, että vammaiset ihmiset ovat pelkästään kulttuurin kuluttajia.”

Loijas kertoo, kuinka kulttuuripuolella keskusteltiin pitkään siitä, miten erilaisista kulttuuripalveluista, kuten taidenäyttelyistä, museoista ja teattereista saataisiin tehtyä esteettömiä.

“Hyvin vähän puhuttiin siitä, miten vammaisten itsensä tuottamaa taidetta ja kulttuuria voidaan tukea ja millä tavoin siihen luodaan edellytyksiä”, sanoo Loijas.

Sama koskee taide- ja kulttuurialan opiskelupaikkoja.

“Vammaisten ihmisten on ollut hirvittävän vaikeaa päästä opiskelemaan taidetta tai kulttuurialaa. Vammaisuus on nähty esteenä, sille ettei voi tulla hyväksi näyttelijäksi tai ettei voi opiskella tiettyjä taiteensuuntauksia, esimerkiksi näkövammaisuuden takia.”

Siihen, että tulevaisuus näyttäisi yhdenvertaiselta, tarvitaan Loijaksen mukaan enemmän rohkeutta niin hakijoilta kuin esimerkiksi yliopistoilta ja muilta instituutioilta, jotka suunnittelevat ja järjestävät opetusta.

“Meillä on teatteriesityksiä ja elokuvia, joissa vammaaton esittää vammaista. Miksi ei voida päästää lahjakkaita ihmisiä sisään koulutukseen ja antaa heidän opiskella näyttelijöiksi, tai ihan miksi vain?”

Loijaksen mielestä olisi hieno asia, jos esimerkiksi näkövammaisen ihminen pääsisi opiskelemaan Teatterikorkeakouluun tai Nätyyn.

Tällä hetkellä **Silva Belghiti** on Suomen ensimmäinen Teatterikorkeakoulusta valmistunut kuuro näyttelijä.

Tien raivaaminen kohti yhdenvertaisempaa kulttuuria vaatii professoreilta, opettajilta, ohjaajilta, tuottajilta, kuraattoreilta, käsikirjoittajilta – kaikilta taiteen kentällä työskenteleviltä ihmisiltä – rohkeutta, ymmärrystä, ennakkoluulottomuutta ja

mielikuvitusta, jotta vammaiset ihmiset pääsevät aidosti mukaan taiteen tekemiseen.

“Vain mielikuvitus ja ihmisten umpimielisyys asettaa rajat.”

Loijas ajattelee, että aitoon vuorovaikutukseen kuuluu myös se, että taiteesta – oli se sitten kenen tahansa tekemää – voi käydä värikästä ja älykästä keskustelua, ja sille voi esittää myös kritiikkiä.

“Vammaisten tekemää taidetta ei uskalleta kritisoida, vaan hymistellään vaan edessä”, sanoo Loijas.

Ernest Hemingway on sanonut, että “kriitikko on ihminen, joka katselee sotaa tähystystornista, ja sodan jälkeen kipuaa alas ampumaan selviytyneitä.”

Kulttuurin saralla riittäisi vielä paljon ennakkoluuloja alas ammuttavaksi.

Loijas oli Näkövammaisten liiton puheenjohtajana 2016–2020. Hän on ollut enemmän tai vähemmän liiton toiminnassa mukana vuodesta 1998 lähtien.

“Ihminen ehtii tekemään neljässä vuodessa, sen minkä pystyy. Toinen kausi menee jo itsensä toistamiseen. Pidän projektiluontoisista töistä, koska olen liian lyhytjännitteinen ihminen.”

Toimintatavat, uudet palvelumuodot ja koko järjestökenttä on muuttunut. Suomesta on tullut tietoyhteiskunta.

Loijaksen mukaan näkövammaiset ihmiset eivät ole samalla tavoin sitoutuneita järjestötoimintaan kuin aiemmin.

Siinä on hyvät ja huonot puolensa.

“Näkövammaiset ihmiset ovat kukin missäkin ja liikkuvat vapaasti eri järjestöissä. Samalla se tarkoittaa, että näkövammaisten liitossa aktiiveista on pulaa”, Loijas sanoo. Loijaksen mukaan liitto kamppailee, jotta saisi riittävästi rahoitusta palveluiden tuottamiseksi. A vustukset ovat pienentyneet valtion leikatessa rahoituksesta.

Yhteensä Näkövammaisten liitolla on noin 10 000 jäsentä ympäri Suomea. Suomessa on arviolta noin 60 000 näkövammaista henkilöä.

“Sosiaali- ja terveystieteiden avustuskeskus STEA:n rahoitus kattaa toiminnasta 40 prosenttia. Vuodelle 2020 avustus oli noin 3,8 miljoonaa. Myymme palveluita ja saamme jonkin verran myös keräystuottoja”, kertoo Loijas. Koronapandemian vaikutukset järjestön toimintaan ovat olleet suuret. Toimihenkilöt ovat pyörittäneet järjestötoimintaa etänä. Keväällä kaikki tapahtumat peruttiin, apuvälinemyymälän puolella asiakasvirrat tyrehtyivät ja opaskoirien luovuttamisessa oli ongelmia, luettelee Loijas.

Nämä kaikki asiat vaikuttavat talouteen ja säteilevät liiton toimintaan. Ainoastaan äänitteiden ja kirjapainon osalta toiminta on ollut tavanomaisella tasolla, kertoo Loijas.

Näkövammaisten palvelupuolella on ollut suuria ongelmia, kun Kela määräsi koronapandemiasta johtuen keväällä kuntoutuksen keskeyttämisestä ja laittoi luukkunsa kiinni.

Näkövammaisten liitto avasi keväällä palvelevan puhelimen koronapandemian takia. Yhteydenotot olivat melko tavallisia, arjen sujuvuuteen ja avustajiin liittyviä asioita. “Kirja- ja lukupiirejä on toteuttu etänä, Teamsin ja Zoomin kautta.”

Digitaalinen loikka ei ole itsestäänselvyys ja helppoa asia jäsenistölle, sillä jäsenet ovat melko iäkkäitä, suuri osa yli 70-vuotiaita.

Loijas korostaa, että erityisesti ne ihmiset, joilla on ollut jaksamisen kanssa ongelmia jo ennen tätä, ovat erittäin haastavassa tilanteessa.

“Näkövammaiset ihmiset ovat varmasti jääneet muuta väestöä enemmän neljän seinän sisään. Toivottavasti tämä ei jää pysyväksi olotilaksi, jossa ihmiset eivät uskalla tai halua lähteä liikkeelle, kulttuuritapahtumiin, kaikkiin rientoihin, jotka ovat turvallisia ja saavutettavia.”

Yksi Loijaksen työuran merkkipaalu on Helsingissä sijaitsevan Näkövammaisten palvelu- ja toimintakeskus lirisen perustaminen. Loijas oli mukana päättämässä sen rakentamisesta.

“Kävimme tiukkaa vuoropuhelua eri intressiryhmien kesken. Esimerkiksi arkkitehdit olivat hyvin tarkkoja siitä, että esteettömyysratkaisuilla ei pilata rakennuksen suunniteltua kokonaisuutta ja ilmiäsuu.”

“liris-keskus oli valtava harppaus harrastus- ja järjestötoiminnalle ja sille, että näkövammaisille tarkoitettut

palvelut saatiin saman katon alle, vieläpä moderniin tilaan”, kertoo Loijas.

Lopulta tilasta tehtiin näkövammaisille turvallinen, esteetön ja mahdollisimman toimiva. Se on eräänlainen taidonnäyte siitä, millaisia rakennusten pitäisi ylipäätään olla, jotta näkövammaisten olisi vaivatonta ja turvallista liikkua niiden sisällä ja ulkopuolella.

Iiris-keskuksessa kokonaisuuteen vaikuttivat keskeinen sijainti, selkeä pohjapiirros, opasteet, ohjaavat laatat, listat ja kaiteet, puhuvat hissit, äänimajakat, häikäisyn estot ja kontrastit, esteetön pääsy ja tilan akustiikka.

Loijas oli muuraamassa peruskiveä **Paavo Lipposen** kanssa syksyllä 2003. Toiminta aloitettiin Iiris-keskuksessa vuonna 2004.

Loijas kokee, että hänen uransa kohokohdat liittyvät YK:n sopimusprosesseihin, jotka käynnistyivät 2000-luvun alusta alkaen.

“Siinä kehässä taistelu on ollut aikamoinen prosessi.”

Työuran kannalta palkitsevimpia hetkiä ovat olleet lainvalmistelu ja selvitystyö, valmiiksi saadut lakipykälät ja puheenvuorot merkittävissä paikoissa.

YK hyväksyi vuonna 2006 vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD). Tämä lyhennetään arkikielessä usein YK:n vammaissopimukseksi.

Vammaissopimuksen keskeiset periaatteet ovat yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus, vammaisten henkilöiden osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan sekä esteettömyys ja saavutettavuus.

Loijas kuvaa YK:n vammaissopimusta ja sen ratifiointia Suomessa pitkäksi ja monipolviseksi prosessiksi.

“Kerran vuodessa kokoonnuttiin väentämään sitä YK:ssa, jossa asiat sujuivat hyvin. Naisia koskevat oikeudet olivat joillekin valtioille liian vaikeita.”

Suomen osalta prosessia hidasti se, että valtio teki linjauksen, jonka mukaan sopimusta ei allekirjoiteta ennen kuin lainsäädäntö vastaisi sopimuksen velvoitteita täysimääräisesti.

Lopulta Suomi ratifioi vammaisyleissopimuksen 11. toukokuuta 2016. Loijas luovutti sopimuksen ratifiointiin pohjaksi laaditun hallituksen esitysluonnoksen ministeri **Erkki Tuomiojalle**.

“Tämä on varmaan viimeisimpiä ihmisoikeussopimuksia, jotka hyväksytään tai ratifioidaan YK:ssa. Näinä aikoina ihmisoikeuksiin perustuvien sopimusten aikaansaaminen ei ole enää mahdollista”, arveli Tuomioja tuolloin.

Loijas aprikoi Tuomiojan tarkoittaneen, että poliittinen ilmapiiri on muuttunut. Kahtiajakautunut Euroopan unioni, vihapuheen nousu, demokratian rappio, sosiaalisessa mediassa leviävät valeuutiset ja

disinformaatio ovat kaikki osa tätä muutosta, joka vaikeuttaa yhteistyöllä saavutettavaa politiikkaa.

Politiikan kentällä yhteisten päätösten tekemisestä on tullut äärimmäisen vaikeaa.

Loijaksen mukaan nykylainsäädäntö on erinomainen, mutta sen toimeenpanossa on vielä paljon ongelmia.

Loijas luettelee kolme asiaa. Vammaisten liikkumisvapaus, erityisesti joukkoliikenteen ja erityistukipalveluiden osalta ei toteudu sillä tavoin, kun sopimus edellyttäisi. Oikeus työhön, toimeentuloon ja koulutukseen ei aina toteudu.

Myöskään avustajapalvelulaki, jonka mukaan ihmisellä on oikeus saada henkilökohtaista apua elämäänsä ja arkeensa on erityisen vaikeaa näkövammaisille henkilöille, kun avun tarve on satunnaista.

“Ihminen voi esimerkiksi lukea Helsingin Sanomien Minne mennä -palstaa ja huomata spontaanisti jotain mielenkiintoista, johon haluaisi osallistua, mutta ei saakaan henkilökohtaista avustajaa mistään”, Loijas sanoo.

Tämä tarkoittaa sitä, että ihmiset joutuvat suunnittelemaan elämäänsä palveluiden saatavuuden mukaan.

Loijas haluaisi parantaa avustajakeskusten palveluita, joihin henkilökohtaiset avustajat rekisteröityvät ympäri Suomea.

Tulevaisuudessa Sari Loijas haluaa sukeltaa yhä syvemmälle kansainvälisille vesille. Hän haluaa keskittyä kehittyvien maiden ihmisoikeuksien edistämiseen.

Hän on tällä hetkellä Abilis-säätiön puheenjohtaja, ja ehti käymään säätiön työmatkalla muun muassa Kosovossa joulukuussa 2019. Sitten korona sotki suunnitelmat täysin.

Abilis-säätiö on vuonna 1998 perustettu suomalainen järjestö, jonka tarkoituksena on edistää eri tavoin vammaisten ihmisten ihmisoikeuksia yhdenvertaisuutta ja itsenäisen elämän mahdollisuuksia kehittyvissä maissa sekä Itä-Euroopassa.

“Kosovo on Euroopan kehitysmaa vammaisnäkökulmasta. 95 prosenttia kuuroista ei osaa lukea”, kertoo Loijas.

Loijas on ehtinyt työurallaan aikaisemmin kouluttaa venäläisiä vammaisjärjestöjä Volgogradissa, yhdessä yhdysvaltalaisen kollegoiden kanssa.

Ennakkoluulot ja -asenteet näkövammaisten työllistymistä kohtaan eivät ole runsaan kolmenkymmenen vuoden aikana kadonneet mihinkään suomalaisesta yhteiskunnasta. Näkövammaisten työllistymisaste on heikoilla kantimilla edelleen. Loijaksen mukaan tilanteessa olisi yhteiskunnalla peiliin katsomisen paikka.

Loijas kertoo esimerkin oman työuransa varrelta. Hän kulki eräänä päivänä töihin Sosiaali- ja terveysministeriöön ja oli leimaamassa lätkäänsä kulkuporttiin, kun ministeriön virkamies huomautti, että “vierailijoiden portti on toisella puolella”. Loijas ilmoitti ystävällisesti virkamiehelle, että talo on hyvinkin tuttu, sillä hän on ollut siellä melkein kaksikymmentä vuotta töissä.

Loijas arvelee, että virkamiehen tarkoitus oli vilpitön, mutta joskus inhimilliset kömmähdykset kertovat siitä, miten ihmiset vielä tänä päivänäkin suhtautuvat vammaisuuteen. “Hänellä oli ennakoajatus, että en voi olla virkamies, koska olen sokea. Olen vain eksynyt väärälle ovelle.”

Loijaksen pahin pelko liittyy siihen, että hänet unohdettaisiin yksin kaupunkiin, jota hän ei tunne.

“En haluaisi tulla unohdetuksi kadulle, esimerkiksi Ugandan Kampalassa tai Nepalin Katmandussa”, kertoo Loijas.

Ugandassa häntä ei unohdettu kadulle, mutta seurue joutui kuumottavan vaaratilanteen keskelle. Loijas vieraili kaksi vuotta sitten mainitsemassaan Ugandan pääkaupungissa Kampalassa, joka oli tuolloin täydessä valmiustilassa.

Matkalla lentokentälle Loijas seurueineen pysäytettiin keskellä yötä. Pysäytyksen tehneiden joukkojen olkapäillä riippuivat kalashnikovit, mutta pian ilmeni, että he olivat lain puolella olevia poliiseja.

Kerran Loijaksen painajainen on käynyt toteen Tukholman lentokentällä.

“Matkaseurueen jäsenet sanoivat, että ‘odota tässä’. Heistä ei kuitenkaan kuulunut sen jälkeen mitään. He huomasivat vasta taksissa, että olivat unohtaneet minut matkalaukkuhinnan lähistölle.”

Usein toivotetaan, että yksi ihminen ei voi muuttaa maailmaa. Loijas on osoittanut, että tämä ei pidä paikkaansa.

“Suurin opetus minulle on ollut se, että olen ymmärtänyt, että olen tehnyt töitä enemmän kuin olisi ollut tarpeen. Se on ollut helmasynti työurani aikana. Nyt osaan sanoa asioihin ei.”

“Ihminen unohtaa kauhean nopeasti oppinsa ja tekee hetken päästä oppinsa vastaisesti.”

Loijas suhtautuu saavutuksiinsa itse hyvinkin vaatimattomasti.

“En ole koskaan ollut erityisen kunnianhimoinen ihminen. Olen vain tehnyt sen, mitä eteen on tullut. Olen ajatellut, että kukaan ei jälkikäteen muista edes, että meikäläinenkin on joskus kehässä heilunut.”

Näyttämöllä vaikei näkisikään

(Julkaistu Apu-lehdessä, 11. syyskuuta 2017)

Näkövammaisteatteri Sokkelon näytelmä esittää satavuotisen Suomen historian vaivaishuutokauppoineen ja sisällissotineen. Samalla se ravistelee keskustelua sokeiden asemasta yhteiskunnassa.

Eletään 1800-luvun loppua, ja Kangasalla käydään huutokauppaa.

– Kaksi hyväkuntoista ja käsistään kätevää sokeaa nuorta, tarjotaanko kaksitoista markkaa? huutaa meklari, joka myy sokeita kuin esineitä markkinoilla.

Tilallinen isäntä lupautuu pulittamaan kokonaiset seitsemän markkaa.

Kohtauksessa kuvataan aikaa, jolloin sokeutta pidettiin jonkinlaisena jumalallisena rangaistuksena ja sokeiden ihmisarvoon suhtauduttiin halveksuvasti.

Näkövammaisteatteri Sokkelon näytelmä *Valkoisen kepin matkassa* kertoo sokeiden ja näkövammaisten historian vaivaishuutokaupasta ja sisällissodan tapahtumista kohti edistyksellisempää yhteiskunnallista muutosta ja nykyaikaa.

Väliin mahtuu myös kuvaus siitä, miten pistekirjoituskirjeenvaihdon avulla päädytään lopulta naimisiin ja miten sokeiden yhteiskunnallinen asema pikkuhiljaa ottaa edistyksen askelia. Teos ei silti sano, että yhteiskunnasta olisi tullut täydellinen.

Näytelmä siirtää huomion yksilön aistimellisista vammoista yhteiskunnan rakenteisiin ja osoittaa niihin kätkeytyvää näkövammaisten syrjintää. Se kuvailee sosiaalista todellisuutta, jossa sokeat ovat eläneet ja elävät edelleen. Näyttelijöistä suurin osa on sokeita tai vaikeasti heikkonäköisiä.

Eveliina Ruhalahti, 36, on ollut lapsuudestaan asti täysin sokea. Juice Leskisen kappale *Rakkauden haudalla* saa Eveliinan esittämänä teatterilavalla uuden merkityksen taiteellisena ilmaisumuotona: ”Saatan kohta vaikeudet silmästä silmään, saatan olla hiljaa jos niin vaaditaan...”
Laulaessaan hän käyttää pistekirjoitusta apunaan.

Venäläisen teatteriohjaajan ja -teoreetikon **Konstantin Stanislavskin** lanseeraama

termi tunnemuisti tarkoittaa, että näyttelijä käyttää omia muistojaan ja niihin liittyviä tunnetiloja roolin rakentamiseen.
– Olin tehnyt itselleni jonkinlaisen kynnyksikysymyksen siitä, voinko näytellä, vaikka en itse näe esitystä, Ruhalahti sanoo.

Näyttelijät hyödyntävät näyttämöllä erityisesti kuulo- ja tuntoaistia. Lattialla on teipattuja kumimattoja, jotka auttavat tilan haltuunottoa ja tuovat turvallisuudentunnetta. Lavalla

liikkuminen vaatii rohkeutta. Näkövammaisen hahmottaa tilan jalkojensa avulla siinä missä näkevä näyttelijä luo suhteen tilaan katseellaan.

He, jotka aistivat valoa, voivat hyödyntää seinillä ja lattiatasossa olevia kontrastivaloja. Myös vastanäyttelijöiden äänet ja kosketus helpottavat liikkumista ja kohtausten rytmiä. **Erkki Auran** käsikirjoittama ja säveltämä näytelmä on esitetty ensi kerran Näkövammaisten satavuotisjuhlassa vuonna 2009. Näyttelijät antavat tunnustuksensa Auran työlle, jossa ihmisarvo ja elämän moninaisuus tulevat aidosti esiin.

Lavalla on myös näkeviä avustajia, mutta katsojan tehtävä ei ole miettiä, ketkä näkevät ja ketkä eivät. Teoksen syvyys on sen sisällössä.

– Näkövammaisen identiteettiä on vaikea muuttaa, ellei yhteiskunta anna siihen lupaa. Silloin se täytyy tehdä omatoimisesti. Se on tämän teatterin tarkoitus, sanoo **Santtu Salminen**, 40, Näkövammaisteatterin johtaja ja näyttelijä.

Salminen muistaa opiskelua ajoiltaan, kuinka hänen sokeuttaan korostettiin esimerkiksi muiden opiskelijoiden esittäytyessä pelkillä etunimillään.

– Meissä kaikissa on kykyjä, jotka ovat piilossa ja unohtuvat, kun keskitytään pelkästään aistirajoituksiin, Salminen sanoo.

Ihmisen identiteetti on monenkirjainen: näkövammaisuus ei saa olla tekijä, joka määrittää koko ihmisyyttä ja roolia

yhteiskunnan tasavertaisena jäsenenä. Yhä edelleen virkailijat puhuvat avustajille, vaikka asioitaan hoitava ihminen olisi aivan vieressä.

Näkövammaisuuteen liittyy myös yhteiskunnallisia tabuja ja vähättelyä. Edelleen ihmetellään, voivatko sokeat perustaa perheen tai opiskella yliopistossa.

Suomi oli viimeisiä EU-maita, jossa täydet ihmisoikeudet vammaisille takaava YK:n yleissopimus ratifioitiin. Tämä tapahtui vasta toukokuussa 2016.

Teknologinen kehitys – pistekirjoitus, opaskoirat, erilaiset lukulaitteet ja ääniopasteet – ovat helpottaneet näkövammaisten arjen sujuvuutta, mutta ihminen kaipaa sosiaalista elämää, yhdessä tekemistä sekä yhteenkuuluvuuden ja onnistumisen tunteita. Ja sitä, että yhteiskunta osoittaisi ymmärryskykyään ja tukisi elämää ilman, että perusoikeuksien toteutumisesta joutuisi tappelemaan kynsin hampain.

Teatteritoiminta tarjoaa parikymmenhenkiselle ryhmälle mahdollisuuden itseilmaisuun. Sen jäsenet ovat tiiviisti tekemisissä myös näyttämön ulkopuolella.

– Minulle on luontevaa toteuttaa itseäni osana suurempaa porukkaa, sanoo näyttelijä ja kitaristi **Jussi Ritvasalo**, 38.

– Teatterilla on tärkeä rooli elämässäni, sanoo Sokkelon nuorin jäsen, 18-vuotias **Ville Porttikivi**. Hän liittyi porukkaan helmikuussa.

Avustusrahoitus on jo pitkään ollut niin pientä, että teatterin jatkuvuus on uhattuna. Ilman riittäviä resursseja yhteisön on

vaikea pitää yllä toimintaansa. Näkövammaisteatteria ohjaavat rahan sijaan eri intressit, kuten oman äänen esiintuonti ja yhteisöllisyys.

Päivät kuin unta

Miten näkövammaisteatteri Sokkelon näyttelijöiden elämä ja arki muuttuivat, kun maailma kohtasi painajaisen nimeltä covid-19. Miltä pandemian tyhjentämä maailma tuntuu, näyttää, tuoksuu ja kuulostaa? Millainen oli uusi todellisuus, johon meidät kaikki pakotettiin sopeutumaan? Yksi asia on ainakin varma. Tämä aika jättää jäljen.

“Oli se synkkä vuosi,

Kun kukaan ei pessyt käpäliään ja puoli Eurooppaa kuoli.

Teatterit suljettiin ruton vuoksi, paitsi Virallisin.

Oli se synkkä nukke,

kun siimat näkyi läpi esityksen”

Absoluuttinen Nollapiste – Eräät tulevat juosten Sanoitus:

Tommi Liimatta

Kuten aina, uudelle vuosikymmenelle oli ladattu odotuksia onnellisuudesta, positiivisesta muutoksesta ja

hurmoksellisesta rakkaudesta, jonka turvin kaikki muuttuisi

parempaan suuntaan. Toisin kävi. Maaliskuussa ihmiskunta

kohtasi painajaisen, joka muutti kaiken kuviteltavissa

olevan. Kulkutauti eristi suurimman osan kansasta

koteihinsa. Maailmasta muodostui hetkessä vieläkin

omituisempi paikka, mitä se oli tähän asti ollut. Kriisin

aiheutti SARS-CoV-2 -koronavirus, joka havaittiin ensimmäisenä Kiinan Wuhanissa vuoden 2019 lopussa. Noin vuotta myöhemmin siihen oli maailmanlaajuisesti sairastunut yli 60 miljoonaa ja kuollut noin 1,5 miljoonaa ihmistä.

Mitään läheskään vastaavaa ei ole tapahtunut aikaisemmin. Ei sellaisella voimalla, joka koskisi jokaista maapallon kolkkaa ja sen ihmistä, Svetogorskista, Rio de Janeiroon ja Humppilaan.

Ei mennyt kuin hetki ja post-apokalyptinen kirjallisuus ja elokuvat alkoivat tuntumaan todellisuudelta. Euroopasta tuli pandemian

keskus, Suomen rajat laitettiin kiinni, poikkeuslaki otettiin käyttöön, kauppojen hyllyiltä hamstrattiin vessapaperia, käsidesiä ja leivontatarvikkeita. Kun huhtikuussa käveli, missä tahansa, tuntui kuin aika olisi pysähtynyt. Yhtäkkiä kadut olivat kuin hylättyjen suljettujen kaupunkien lavasteita.

Teatterin ovet suljettiin ja harjoitukset loppuivat seinään. Sokkelon jäsenten keskuudessa seurattiin uutisia päivittäin ja odotettiin, mihin suuntaan maailma työntyy. Kaiken keskellä piti pysyä järjissään, ilman pelkoa ja arktista hysteriaa. Toivoa saattoi, että tämä kaikki olisi vain paha unta tai hyvin kirjoitettua näytelmää.

Uutislähetysten seuraaminen palautti palan yhtenäiskulttuurin ajasta takaisin. Asiantuntijat ja poliitikot antoivat suorissa lähetyksissä ohjeita, jotka olivat aika-ajoin

myös ristiriitaisia. Oliko maskia käytettävä vai ei? Millä tavalla tartunta ylipäättänsä leviää? Milloin rokote saataisiin? Olisiko tämä uusi espanjantauti, joka riehui armottomasti Euroopassa 1918–1920? Enemmän kysymyksiä kuin vastauksia.

Yhteiskunta levittäytyi kohti outoa, vierasta ja tuntematonta tulevaisuutta, jonka virrassa ei kysytty uimataitoa. Jos kriiseihin osattaisiin valmistautua täydellisesti, ne eivät olisi kriisejä.

Yhteiskunta pidatti hengitystään kuin kabaddipelaaja intialaisessa hipassa. Odotimme, että jokin terveydenhuollon organisaatio heittäisi käyttöömmme pelastusrenkaan, jolla pääsisimme selville vesille. Hyvin pian hallituksen ja THL:n tiedotustilaisuuksista sai ähkyn kuin buffetpöydästä.

Juuri kukaan ei kysynyt, miten poikkeusolot vaikuttavat näkövammaisten elämään. Moni näkövammaisen tarvitsee henkilökohtaista avustajaa päivittäiseen elämään ja sujuvan arjen

pyörittämiseen. Sokkelon jäsenet kertovat, että heillä oli ajoittain vaikeuksia löytää avustajia pandemian keskellä. Virustartunnalta suojaavia varusteita oli hankala hankkia, kunnes pian kaupoissa ei muuta myytykään. Ilman avustajia osa päivärutiineista jäi pois. Ihmiset kokivat olevansa kotonaan kuin vankilassa.

Näkövammaisten liitossa selvitettiin maaliskuussa verkkokyselyllä näkövammaisten henkilöiden kokemuksia koronaepidemian keskellä. Vastaaajista 75 prosenttia kertoi koronatilanteen aiheuttaneen muutoksia kaikilla elämän osa-alueilla, esimerkiksi psyykkisessä jaksamisessa, työelämässä ja sosiaalisissa suhteissa.

Britanniassa toimiva Royal National Institute of Blind People (RNIB) teki kesän kynnyksellä tutkimuksen, joka antoi samankaltaisia tuloksia. Brittitutkimuksen mukaan kaksi kolmasosaa näkövammaisista koki, että rajoitukset vaikeuttivat jokapäiväistä elämää – fyysisesti ja emotionaalisesti. Raportissa todetaan, että tapahtumilla voi olla kauaskantoisia vaikutuksia näkövammaisten mielenterveyteen.

Tunteiden tehtävä on suojella ihmistä, mutta rajansa kaikella. Ihminen ei ole tehty teräksestä, ei kukaan meistä. Korona-aika lisäsi kyselyn mukaan tunnetta yksinäisyydestä, turvattomuudesta, pelosta, epätietoisuudesta, epävarmuudesta, epätoivosta. Osa koki hyödyttömyyden tunnetta.

Brittitutkimuksen mukaan näkövammaisten itsenäinen liikkuminen, esimerkiksi ilman avustajia, vähentyi pandemian aikana lähes kolmekymmentä prosenttia. Britanniassa tautitilanne tosin ryöstäytyi käsistä, toisin kuin Suomessa.

Ei Suomessakaan tilanne ruusuilla tanssimista ollut. Sokkelon jäsenistössä oli myös samankaltaisia

tuntemuksia. Sokkelon jäsenistö oli sen kynnyksen partaalla, jossa periksi antamattomuus oli kääntymässä periksi antamiseksi. Niin ei kuitenkaan käynyt, onneksi. Moni jatkoi sinnikkäästi järjestötoimintaa ja työtään. Kynnys kodista lähtemiseen oli kuitenkin varsin korkea. “Itse olen sitä mieltä, että paluuta normaalin ei ole vaan tähän täytyy sulautua. Tätä ominaisuutta vammaisilta löytyy kyllä”, Santtu Salminen kirjoittaa.

Sokkelon jäsenistö kertoi, että käytännön arjessa tuli myös vastaan kiusallisia ongelmia, esimerkiksi turvaväleistä huolehtiminen oli erittäin haastavaa. Julkisten tilojen ja kauppojen lattialle ilmestyi turvaväleistä muistuttavia maalattuja merkkejä tai tarroja, joiden keskellä näkövammaisen on mahdotonta navigoida. Moni näkövammaisen on piirtänyt mielessään kartan tuttuihin kauppoihin, kirjastoihin, ties minne. Turvaväleistä huolehtivat kaupat, julkiset rakennukset ja virastotalot muuttivat taudin edetessä tilojaan ja palvelumuotoilua. Uusien reittien ja käytäntöjen opettelu on vaikeaa silloin, kun ihmisten välisiä kontakteja tulisi välttää. Ihmisen kosketuksesta tuli uhka hyvinvoinnille. Meistä kaikista tuli potentiaalisia taudinlevittäjiä, eräänlaisia vihollisia keskenämme, vaikka harva haluaa tartuttaa kehenkään tahallaan tauteja. Kotiin jääminen suojelisi koko yhteiskuntaa, niin myös Sokkelon jäsenistössä koettiin.

Fyysinen kosketus on meille elinehto. Kosketus ja läheisyys saavat aivot tuottamaan dopamiinia, serotoniinia, oksitosiinia ja endorfiinia. Uusia kättelyn tapoja kehitettiin nopeasti, kun kosketus kiellettiin. Kyynärpäät yhteen, nyökkäys, tai kättelyä imitoiva liikesarja.

Arkikieleen lanseerattiin uusi sana, koronatervehdys.

Mediassa kirjoitettiin *lockdownista*. Aivan kuin olisimme suorittamassa vankeusrangaistusta yhteisessä sellissä.

Epävarmuuden sietämisestä tuli vallitsevan tilanteen uusi normaali, kuten poliitikot linjasivat puheissaan ja toimittajat kirjoituksissaan, kuin yhteen ääneen kuorossa. Alkoi kilpailu siitä, kenen ahdinko oli kouriintuntuvinta. Kurjuutta mitattiin – kuten nykymaailmassa kaikkea – taloudellisen menetyksen mittareilla. Historia on useimmiten kiinnostunut pelkistä tapahtumista, tunteet heitetään yli laidan.

Rajoitukset vaikuttavat kovin eri tavoin eri-ikäisiin ja erilaisissa elämäntilanteissa oleviin ihmisiin. Henkistä kanttia tämä vaatisi kaikilta. Tilastot, numerot ja tutkimukset kertovat jotain, mutta eivät kaikkea. Potilasjonojen purkaminen vie vuosia. Osa yrityksistä ei nouse enää koskaan jaloilleen.

Lentokoneet pysyivät maassa, ja ihmiset kalsareissaan kotona. Joka paikassa höpötystä digiloikasta, ravintoloiden ja taiteilijoiden tulonmenetyksistä. Suuria ja pieniä yrityksiä roikkui konkurssin partaalla. Kivijalkaliikkeet, ravintolat ja pubit sojottivat asiakkaista alastomina tyhjillään.

Jokainen kynnelle kykenevä ryhtyi kävelemään ja reippailemaan, lähimetsään tai kauemmaksi kansallispuistoihin. Läheltäkin aisti muutoksen kaupungeissa. Kaupunki tuoksui aivan erilaiselta: tyhjältä. Maailma myös kuulosti aivan erilaiselta, kun äänimaisemat vaihtuivat tyhjyyden huminaksi.

Kerrostalojen lasitetuilla parvekkeilla seisoivat kuntosuorittajia, korituolessa ja pressun alla siitepölyisiä pihagrilleja. Niiden keskellä ihmiset, joilla oli mahdollisuus etätöihin, alkoivat pian paiskimaan hommia, sillä konttoreihin ei ollut mitään asiaa.

Koronapandemia iski eniten kuitenkin heihin, joilla oli jo valmiiksi vaikeaa, tavalla tai toisella. Pian pahoinvointi näkyi jo kaduilla, josta ihmiset olivat kaikonneet, ties minne koinsointiin onkaloihin ja bunkkereihin. Joskus pääsisäiset sotkut näkyvät fyysisenä jätteenä ympäristössä.

Suomalaisten onni ja siunaus on kuitenkin se, että me rakastamme sääntöjä ja byrokratiaa. Osaamme tarpeen tullen olla myös kuin kontaktiimaa, kun jotain poikkeuksellista ja yllättävää tapahtuu.

Suurin osa ihmisistä ajattelee oman elämänsä seurauksia muille. Kurjuuden ja hädän keskellä nousi esiin eräänlainen talkoohengen renessanssi, johon tuhannet suomalaiset osallistuivat: ikäihmisiä ja sairaita autettiin arjessa, kaupassa ja yksinäisyyden keskellä. Solidaarisuus nosti päätään kuopasta, jossa se oli maannut pitkään. On aivan selvää, että auttamisen aura ei saavuttanut kuitenkaan

kaikkia ihmisiä. Taistelua käytiin monella rintamalla. Sota kyynisyyttä, apatiaa ja yksinäisyyttä vastaan alkoi.

Politiikantutkija **Benedict Andersonin** teorian mukaan kansakunnat ovat kuviteltuja yhteisöjä. Ihmiset voivat tuntea syvää hengenheimolaisuutta, vaikka eivät suoraan tunne toisiaan. Yhteenkuuluvuutta rakennetaan monin keinoin, muun muassa median, taiteen, tunteiden ja viihteen avulla. Joskus yhteenkuuluvuutta määrittävä tekijä voi olla sota tai muu katastrofi.

Tällä kertaa se oli koko maailman yhteinen pandemiavirus. Katastrofin taakka kevenee, kun se iskee meihin kaikkiin.

Oli jokaisen ihmisen vastuulla, kuinka hyvin haluamme taltuttaa pandemian, ja millainen maailma olisi sen jälkeen. Me ihmiset olemme ajasta tehtyjä olentoja, joilla on vahva laumavietti. Olemme sosiaalinen laji, jonka aivotoiminnasta merkittävä osa on omistettu sosiaaliselle toiminnalle.

Ihminen ei olisi selviytynyt tähän pisteeseen asti, ellei se osaisi tehdä myös yhteistyötä ja tuntea empatiaa. Ja kun empatia lisääntyy, samalla lisääntyvät myös yhteisöllisyys ja auttamisen halu.

Osa Sokkelon jäsenistä koki jopa, että koronapandemian kasvoilla oli toinenkin puoli: ihminen oppisi käyttäytymisestään ja kenties ymmärtäisi tekojensa vaikutukset, luonto eheytyisi.

Me emme tiedä, tuleeko koronaviruksista pysyvä uusi kiusa influenssan rinnalle. Voiko olla, että kriisin opeilla syntyisi kestävämpi ja onnellisempi maailma?

Sokkelon jäsenten keskuudessa yksi suurimmista kysymyksistä on tietenkin se, milloin teatterin ovet avattaisiin jälleen. Klisee tai ei, mutta usein ihminen ymmärtää lähellä olevien ihmisten, harrastusten, sosiaalisen elämän ja työn merkityksen vasta siinä vaiheessa, kun ne viedään pois. Iäkkäimmät kokivat erityisen paljon surua ja haikeutta, koska eivät voineet tavata sukulaisia, lapsia, ystäviä. Samalla oven sulkeutumisella teatterin kanssa lähti paljon muuta, kohtaamisia, vuorovaikutusta. Teatterissa roolia pitää kannatella koko esityksen ajan kehollaan. Se on rankkaa, mutta palkitsevaa. Yleensä teatterissa pystyi jättämään arkiset asiat taakseen. Nyt arki seurasi pysähtymättä koko ajan perässä. Joskus elämä imitoi taidetta enemmän kuin taide elämää. Saksaksi näyttelijä on *spieler*, jolla tarkoitetaan myös leikkijää. Arjesta puuttui yhtäkkiä leikki.

Sosiaalinen yhteys kanssaihmissiin on tärkeämpää kuin osaamme edes kuvitella. Se vaikuttaa aivoihimme, sydämiimme, immuunipuolustukseen ja tietenkin mielialaan. Yksinäisen aivot ovat hälytystilassa.

Yksinäisyyttä helpotti yhteydenpito läheisiin puhelimella, Zoomilla, Skypellä, ja muilla digihökötyksillä. Moni jäsenistä jatkoi järjestötoimintaa aktiivisesti etäyhteyksillä. Osa

lähentyi digitaalista siltaa pitkin ystävien kanssa, joihin oli etääntynyt tätä aikaisemmin.

Mitä korona voi opettaa?

Nykyinen self help -yhteiskunta, ja laajemmin ajateltuna koko yksilöön keskittyvä kulttuurijärjestelmä, haluaa kääntää jokaisen ongelman, tragedian ja menetyksen voitoksi. Tässäkin ajassa olisi varmasti jotain, mistä oppisimme yksilöitä ja yhteiskuntana, mutta sen ymmärtäminen saattaa viedä vuosia. Usein ikävät ja hankalat tapahtumat eivät ole vain ikäviä ja hankalia tapahtumia. Niistä voi myös oppia perinpohjaisesti uusia oivalluksia, jotka työntävät elämää uuteen suuntaan. Aivan kuin harhaan astuessa, tieltä eksyessään, eteen voi tulla jotain parempaa, mitä alunperin etsikään. Pakon edessä pysähtyy samalla kertaa moneen suuntaan.

Kriisien keskellä ihmiset ryhtyvät kysymään elämän merkityksellisyyden perään. Tämä aika osoittaa, että on kaivauduttava lähelle, ja pidettävä huolta niistä asioista, jotka suojelevat elämää.

On selvää, että emme voi palata sellaiseen maailmaan, jossa ihminen tuhoaa luontoa ja luonnonjärjestelmiä loputtomasti. Mikään ei olisi maailman kannalta pahempaa kuin paluu normaaliin. Tarkoitan sellaista maailmaa, jossa luonto nähdään ihmisestä erilaisena resurssina, jota voi sumeilematta kuluttaa loppuun, keinoja kaihtamatta. Korona on pakottanut ihmiset pohtimaan, mikä on elämässä

loppujen lopuksi tärkeintä – terveys, ystävät, perhe, sosiaaliset suhteet, harrastukset, työ, vapaus.

Meillä on vain tämä hetki ja tulevaisuus. Vaikka useimmat meistä mieltävät vuosikymmenen vaihtuneen jo viime vuodenvaihteessa, matemaattisesti ajatellen aloitamme vasta nyt uuden vuosikymmenen. Ajatus tuntuu toivoa antavalta ja lohdulliselta.

Tulee aika, jolloin ymmärrämme paremmin, mitä ympärillämme tapahtui. Hämärintä on juuri ennen aamunkoittoa. Ja emme voi, kun toivoa, että tämänkin pimeyden keskelle pian sarastaa taas valoa.

Tämän tietää jokainen teatteri-ihminen: Tragedia plus aika on yhtä kuin komedia. Maailma, jossa toivo on päässyt käsistämme karkuun määrittelemättömäksi ajaksi, vain taide voi palauttaa sen takaisin kiertoradalleen.

Tulevaisuuden langat ovat yhä käsissämme.

Oli se synkkä nukke, kun siimat näkyi läpi esityksen.

JÄLKISANAT

En tiedä, mikä on Sokkelon tulevaisuus. Olen ollut pitkään ikään kuin viran puolesta optimisti. Sitä olen edelleen.

Ihmiset tekevät teatterin ja on ihmisistä kiinni, mihin suuntaan teatteritoiminta työntyy.

Aboriginaalien keskuudessa elää eräänlainen kansantaru unilaulajista, jotka lauloivat maan esiin, tyhyydestä. Nämä

esi-isät kulkivat mantereen halki, laulaen esiin ja eloon kaiken, ripotellen samanaikaisesti jalanjälkiinsä nuotteja ja sanoja. Syntyi unipolkuja, jotka johdattavat kulkijat perille, mutta vain jos he tuntevat yhteisen unilaulun. Näin yksinäinen kulkija löytää samalla ystäviä, joilla on sama uni. Maailma lauletaan yhä uudelleen ja uudelleen syntyväksi. Aika ja tila ovat muovautuvat yhdeksi ja samaksi kehäksi, jossa alku kohtaa lopun.

Myös Sokkelo on alusta lähtien kulkenut rohkeasti eteenpäin unipolkuja pitkin, yhteistä laulua laulaen. Yhteisö, joka puhaltaa yhteen hiileen löytää kyllä oikean reitin perille. Se, ettei ihminen tule kuulluksi tai nähdyksi yhteiskunnassa on ihmiselle vahingollista. Sen vaikutus tuntuu aivoissa samassa kohdassa kuin kipu. Tällaiselle sosiaaliselle hyljeksinnälle on psykologiassa nimikin: ostrakismi. Antiikin Kreikassa sana ostrakismos merkitsi ruukun sirpaleilla suoritettua äänestystä, jonka perusteella kuka tahansa voitiin ajaa maanpakoon eli karkottaa Ateenasta kymmeneksi vuodeksi.

Nykyajan ostrakismia ovat kaikki ne tilanteet, jossa ihmiselle ilmaistaan, että hänen kanssaan ei haluta olla tekemisissä.

Olen kulkenut Sokkelon perässä junalla, linja-autolla, kävellen, taksilla, ties millä ja seurannut ensi-iltoja, harjoituksia, sekä tutustunut näyttelijöihin, heidän elämäänsä ja ajatuksiinsa. Olen elänyt näyttelijöiden

kanssa arkea ja juhlaa, kutsunut heidät kylään ja kysynyt tyhmiä ja vaikeita kysymyksiä. Olen nauranut ja itkenyt. Olen aina ollut kiinnostunut enemmänkin periferiasta kuin keskuksesta, jossa kaikki näennäisesti tapahtuu. Nimittäin varjosta, sivusta, reunalta ja periferiasta, avautuu sellaisia ajatuksia, joita pitää kaivaa kuin antropologi. Lähes kaikki tietävät reitin keskustaan, mutta periferiaan matkustaessa pitää usein opetella uusi kieli, uusi reitti ja uusia toimintatapoja, ja olla valmis eksymään polulta, pohtimaan aidosti jotain sellaista, jota ei ole pureksittu valmiiksi jo tuhansia kertoja aikaisemmin. Tässä mielessä sukellus Sokkeloon on ollut kuin matka Siperian pieniin kyliin, jossa on elämää samalla tavalla kuin maailman suurimmissa kaupungeissakin.

Sokkelo on ajatusten, elämänkokemusten ja -kohtaloiden, historian, tunteiden ja kulttuurin tekijöiden hermokeskus samalla tavoin, kun maailman suurimmat teatterit, aivan siitä riippumatta, kuinka moni on vierailut esityksissä tai tuntee heidän ohjelmistoaan.

Kukaan ihminen ei voi osoittaa minulle sellaista paikkaa, josta näkyisi koko maailma, ja jo pelkkä ajatus siitä saa minut raivon partaalle. Maailman kauneus piilee siinä, että se on joka kohdassa erilainen ja silti täynnä uskomatonta kauneutta ja keskeneräisyyttä.

Aineen ja avaruuden maailma on hyvin suurta tai sitten tavattoman pientä, galakseja tai alkeishiukkasia. Ihmisen maailma on aina kuitenkin ihmisen kokoinen ja muotoinen.

Se koostuu aisteista, havainnoista ja sanoista, joiden avulla ymmärrämme todellisuuden.

Matkan varrella Sokkelo on kohdannut äärimmäistä surua ja menetystä. En olisi koskaan uskonut, että joudun kirjoittamaan näitä sanoja surun haarniskan takaa.

Teatteri on kuin pienoisyhteiskunta, johon kuuluvat paitsi elävät myös edesmenneet ja vielä syntymättömät.

En ole koskaan ymmärtänyt sanamuotoa elämän tarkoituksesta. Koen, että elämällä on useita tarkoituksia.

Olen tämän matkan aikana oppinut jotain sanoista, tavoista ja uskomuksista. Olen nykyään jopa ärsyyntynyt siitä kuinka sokeutta käytetään metaforana sellaisille asioille, joilla ei ole sokeuden kanssa mitään tekemistä. Väitän rinta rottingilla, että sokeus on laiska ja ylikäytetty metafora asioille ja tapahtumille, jotka ovat ennemminkin moraalittomia tai kertovat ihmisen pahuudesta, huolimattomuudesta tai kyvyttömyydestä oppia virheistään. Esimerkeiksi riittää mikä tahansa päivälehti ja sen otsikkovalinnat. Tämä on jokaisen kirjailijan, runoilijan, toimittajan, poliitikon ja taiteilijan, tavan tallustajankin perisynti.

Toivon, että Sokkelo-teatteriinkin löytäisivät täysin uudet ihmiset ja yhteisöt, sankoin joukoin. Avustusrahoitus on jo pitkään ollut niin pientä, että teatterin jatkuvuus on uhattuna. Kohdistan myllykirjeeni tahoille, jotka rahoittavat taidetta ja antavat sen tekemiselle yhteiskunnallisen siunauksen.

Näkövammaisteatterin pitäisi olla Unescon aineettoman kulttuurin perintäkohteen listalla. Tahtoisin nähdä kansallisvaltioiden rajoja ylittävää yhteistyötä. Kysymys on siitä, ketkä saavat vapaasti toteuttaa itseään, millä ehdoilla, miten heitä tuetaan, muistellaan, arvostetaan ja kunnioitetaan.

Olemme vain hetken aikaa elämän näyttämöllä, tietoisuuden tasanteella, josta katoamme. Valot sammuvat, mutta esitys jatkuu meistä huolimatta.

Uskon, että ihmisen tekee vain kaksi asiaa, nimittäin toiset ihmiset, joita hän kohtaa ja kulttuuri, jota hän kuluttaa ja muovaa. Nämä kaksi ovat itse asiassa sama asia, sillä kulttuuri on kohtaamista, eräänlaista viestikapulan vaihtoa sukupolvelta toiselle. Lähetämme satojen vuosien takaa merkillisiä viestejä luolamaalausten, kirjallisuuden, veistosten, käsikirjoitusten, runojen, lainsäädösten, kuvien ja teatterin avulla ihmisille, jotka eivät ole vielä edes syntyneet.

Elämän tarkoitus ei ole elää ikuisesti, vaan rakentaa jotain sellaista, mikä elää. Kiitän sydämellisesti jokaista Sokkelon jäsentä.

Toivon, että Sokkelo elää pitkään.

Teatteriyhdistys Sokkelon näytelmiä 2006–2021

Miehen kylkiluu, 2006, 2007

Spoon River, 2007

Sinä Minä Hän, 2008

Valkoisen kepin matkassa, 2009

Spoon River, 2009–2011

Sokko-ooppera Silmät, 2011–2012

Roolit pelissä, 2013

Maailma maailmankaikkeudessa, 2014 Pelastaja pimeässä
2014–2015

Spoon River, syksy 2015–2016 Spoon River, 2018

Valkoisen kepin matkassa, 2017 Suomi 100-V

Fedoriam, 2019

Spoon River 2021

TEATTERISSA TOIMINEITA

Erkki Aura

Juha Haverinen

Mirja Heinonen

Heini Ikäheimo
Liisa Kainulainen
Mari Koskinen
Tytti Kulhia-Tarvainen
Hannu Kurki
Arto Kurvinen
Sanna Kurvinen
Heini Kuukasjärvi
Sara Kuukasjärvi
Outi Lehtinen
Jorma Markkula
Pirjo Mustiala
Hanna Mäkitalo
Matti Nieminen
Keijo Ojala
Mari Ojala
Terttu Pesonen-Säilä
Mari-Helmi Pirhonen
Elisa Pitkäjärvi
Ville Porttikivi
Esko Raipia
Maria Rajakorpi
Reijo Ravantti
Esko Rissanen
Juha Ritasalo
Jussi Ritvasalo
Anne Rosengrren

Rauli Rosengren
Eveliina Ruhalahti
Seppo Saarinen
Taika Sallinen
Nea Salminen
Santtu Salminen
Sebastian Salomäki
Ritva Salonen
Reijo Sinisalo
Antti Siren
Oiva Suonio
Lilja Stenius
Kimmo Sääsکیlahti
Ilkka Tarvainen
Kalevi Turunen
Sanna Vähälä

Teatteri Sokkelo kiittää!